

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAI.

SZERKESZTI DÖRY FERENC OSZTÁLYTITKÁR

1. kötet.

2. szám.

A KIRÁLY-KORONÁZÁS
EREDETE, EGYHÁZI KIFEJLŐDÉSE
ÉS
ORDÓBELI KIALAKULÁSA.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

KIRÁLY JÁNOS

RENDES TAGTÓL.

Felolvasta 1918. évi január hó 25-én.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1918.

Kiadja a Szent István Akadémia.

A KIRÁLY-KORONÁZÁS EREDETE, EGYHÁZI KIFEJLŐDÉSE ÉS ORDÓBELI KIALAKULÁSA.

Bevezetés.

Egy most kidolgozás alatt álló munkám nyomdakész első részének egyik fejezetét mutatom be tisztelettel az alantiakban.

A munka, amelyből ezen részletet kiválasztottam, tulajdonkép Fraknói Vilmos mélyen tisztelt tagtársunk, tiszteletbeli tagunknak pár évvel ezelőtt a Tudományos Akadémiában tartott felolvasása folytán íródott meg.

Fraknói annakidején «*A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában*» című munkájában, melyben a statisztikai módszer alkalmazásával azt igyekezett bizonyítani, hogy az Árpád-házi királyok trónutódlása elsősülöttségi, sőt írásbeli szabályon alapuló örökösödés volt, érvelésének körébe az én tanításomat és írásban elfogadott álláspontomat is belefoglalta, hogy t. i. *a trónutódlás a nevezett korszakban örökösödésbe oltott választáson alapult.*

Ferdinándy Géza, aki a diskusszióba szintén bele volt vonva és aki az összes közjogászokkal és alkotmánytörténészekkel, velem együtt ugyanazon állásponton van, már annak idején megfelelt Fraknóinak és igen nagy sikerrel védte a maga álláspontját, meg is cáfolván Fraknói módszerének alkalmazhatóságát. De hozzá szólottak a kérdéshez Domanovszky Sándor történettudósunk és a tudomány veszteségére korán elhunyt jeles ethnographusunk, Nagy Géza is, kik szintén Ferdinándy álláspontjára helyezkedtek.

Mert oly tekintélyes oldalról hangzott el az ellenvélemény, magam is újra átkutattam az összes forrásokat, amelyek között oly okmányyszerű adatokra is akadtam, melyek álláspontomat még inkább megerősítik. És mert tanulmányaim közben azon meggyőződésre jutottam, hogy a trónutódlás kérdését alig lehet egy történeti korszak bevilágításával lezárni, hanem azt organikus egészében kell kutatni, mert sokszor egy, a későbbi korban megnyilvánuló elvből visszafelé is lehet következtetni: kiterjesztettem kutatásaimat a

későbbi korszakokra is. A munkának első része teljesen elkészült. A mostani nehéz viszonyok akadályozzák annak kiadását.

Ezen első résznek megírása után azonban máris azon eredményre jutottam, hogy álláspontomon nem változtathatok. Most is csak úgy látom, hogy az Árpád-korszakban *nem volt trónöröklés, hanem volt örökösödésbe oltott választás.*

Érthető, hogy midőn a trónutódlás kérdését a maga szerves egészében vizsgáltam, azon intézményekkel is tüzetesen kellett foglalkoznom, melyek a trónutódlással szoros kapcsolatban vannak. Ilyen intézmény a koronázás. Tanulmányaim tárgyává tettem azon vonatkozásokat, amelyek az *öröklés és koronázás* és a *koronázás és választás* között fennállanak. A koronázásnak egyházi vonatkozásai is belekerültek tanulmányaim körébe s így azután önkéntelenül terjesztettem ki kutatásaimat a koronázásnak *egyáltalános* eredetére, annak *keresztényi befogadására és egyházi kialakulására* is. Így keletkezett az alábbiakban közölt fejezet, mely a kifejtett okoknál fogva részben liturgikus tartalmúvá lett, liturgikus történetivé. De úgy láttam, hogy a koronázás liturgiájának története vezet át annak alkotmányjogi jelentősége megismeréséhez, sok olyan kérdést old meg, mely különben homályba van burkolva.

Mindezek csak annak indokolására szolgáljanak, hogy miért hatoltam bele tölem talán messzebb eső berkekbe, melyeknek derengő homályát talán mások hivatottabbak lesznek bevilágítani. De a mondandókkal talán sikerült nekem is egyik-másik kérdésnek valódi történeti hátterére rámutatnom és a koronázás *európai* kifejlődését legalább vázlatban ecsetelnem.

I. A koronázás a régi római és hellén világban.

A koronák használata visszavezet a régi római és hellén világba. Összefügg a legkezdetlegesebb vallási felfogással: a varázslással, bűvöléssel. A legrégebb időben a korona, a koszorú istentiszteletre szánt dolog volt: *res sacra*; a koronázás pedig vallási cselekmény. Az anyagnak, amelyből a korona, a koszorú készült, melyből azt összefonták, varázsló, bűvölő erőt tulajdonítottak. S ha ezen erőnek tudata az idők során el is homályosodott, ha annak eredeti jelentőségére kifejezetten már nem is emlékeztek vissza,¹ az a koronák használatában mégis kifejezésre jutott. Az,

¹ Josef Köchlin: De coronarum apud antiquos vi atque usu 3. l. Vetustissima aetate corona auctoritatem rei sacrae habebat, cum et caeremonia coronandi ipsa inclinaret ad ritum religiosum et materia, ex qua corona nectebatur, inesset vis magica. Quae vis, quamquam saepius annis labentibus obscurata est, omnifere in

ami a rómaiaknál a *corona*, az a helléneknél a *stefanon*, *stèfosz*, *stefanèn*, *stemma*, *stefanōma*. Mindezek a *stefein* igétől származnak, ami annyit jelent, mint körülvenni, körülvéve megerősíteni.¹ Az *epistefein* szó egy felsőrésznek körülvételét, megerősítését, megvédését fejezi ki, amivel egyazon jelentőségű a *stefanú*.² Stefanēs jelentette Homerosnál a sisak szélét, majd az egész sisakot, fejdísz, istennők fejövet. A latin *corona* annyi, mint a görög *stefanosz* vagy *koroné*, ami minden görbeségre, görbe vonalra illő kifejezés, tehát a gyűrűre is.³ Ráillik minden körrel körülvelt, körülövelt dologra; a köralakú katonai erődítésre, védelmi vonalra, sánkra.⁴ A *corona*, *koroné*, *korona*, *Krone*, *Kranz*, *koszorú* is — úgy látszik — egy törzsből származnak. A *Stefanú* és *Corona* jelenti a dísz, amit levélből, virágból, fagalyból fonva, vagy ezeket a tartósság kedvéért fémből készítve fejükön szoktak viselni. A legrégebb időkben csak virágból, lombból font koszorúk dívtak; csak idővel utánozták ezeket fémből.⁵ Így készültek a koronák aranyból, ólomból azért, mert a lombból, virágból font koszorúk nem voltak tartósak.⁶ A koronázás által az ember vagy tárgy a kör képmásának megfelelő kötélekkel vétetik körül.⁷ Jelez tehát a koronázás valami szent jellegű körülövezést, körülsáncolást, melynél egyre megy, vajjon mivel történik ez, vajjon virág- vagy lombfűzér-koszorúval vagy mással. A *körülövezés által létesült kör belseje ezáltal védetté, szentté lesz.* (Lásd *büvkör*!) Ilyen bűvös körrel vették körül a régiek a szent helyeket, tárgyakat. A körülövezett hely, tárgy a körülövezés szertartása által megerősített. A pogány istenek templomait lenzsinéggel vették körül.⁸ A megerősítés azt jelenti, hogy a koszorúval, zsinéggel körülvelt hely ezáltal a gonosz szellemek, hazajáró lelektől mentesítetik,⁹ ezek ellen meg van védve. Ezért is húztak az

usu coronarum etiam tum viguisse videtur, cum primordium eius moris nequaquam essent memores.

¹ Origo horum verborum omnium reperitur in verbo στεφειν quod significat circumdare, deinde cingendo firmare. U. i. 4 l.

² U. i.

³ U. i. 5. l. V. ö. korona — kör, görbe — krumm.

⁴ U. i. 6. l.

⁵ Antiquissimis temporibus coronas tantum frondeas fuisse nemo negabit, nam coronae ex metallo factae has coronas frondeas tantum imitantur. U. i. 7. l.

⁶ U. i. 23. l.

⁷ U. i. 8. l.

⁸ U. i. 9. l.

⁹ Most is járja a nép között egyes vidékeken az a meggyőződés, hogy az ajtó küszöbére a bejáró iránnyal ellenesen fektetett lópatkó a boszorkányokat a házbelépéstől elriasztja. Kifelé mehetnek, befelé azonban nem. A lópatkó is majdnem köralakú.

athéni nemzetgyűlés körül kötelek.¹ A vitézek pedig a sisaknak zsineggel való körülövezése által mintegy varázskörzetbe elzárva, megvédve minden veszélytől menteseknek hitték magukat. Ilyen célzattal használtak koronát, azaz virágokból font koszorút is. Hasonló okokból ékesítették koszorúkkal templomaikat,² oltáraikat, szent helyeiket. Ilyen jelentősége volt az ember, tárgy körüljárásának is.³ Bűvkörrel vették körül a földeket, hogy a termésnek a gonosz szellemek ne ártsanak, hogy a kártékony állatokat és a gyomot⁴ távol tartsák. (V. ö. búzaszentelő körmenet.) A római házasságkötésnél is dívtak a koszorúk. A körbejárás, a koszorúk fölteveése szokásban volt a házasságkötésnél a keleti egyházban is.⁵ A menyasszonyi koszorú a szerelem koszorúja, mely a férfihoz köti a nőt; ugyanily jelentősége volt a gyűrűnek is, melyet a római völegény arájának adott át.⁶ A démonok hatalmát bénították meg ezek.⁷ De vallási jelentőségük is volt, mert velük a házi isteneknek ajánlották föl magukat a jegyesek.⁸ A temetéseknél sem hiányzott a koszorú.⁹ A papnak a fejdíszre a stemma, mely vagy galyakból font koszorú, vagy gyapjúból szőtt süveg, infula. Az utóbbihoz hasonló a tainia, de ez is megfelel a koronának.¹⁰ A koszorúknak bűvölő ereje azon anyagban rejlik, amiből fonták, és azért készítették azokat lombból, galyból, virágból, mert a növényeknek bizonyos varázserőt tulajdonítottak. Minden növénynek meg volt a maga vallásos jellegű bűvölő ereje. Idővel azonban az összes növényekből kiváltak bizonyos fajok, különösen olyanok, melyek nedves helyen tenyésznek, örökzöldek, erős illatúak vagy növésűek — kora tavasszal nyílnak. A homlokon viselendő koronákat eleinte ilyen növények leveleiből, galyaiból fonták; így kerültek előtérbe a babér, az olajfa, a myr-

¹ U. i. 10. l.

² U. i. 11. l.

³ U. i. 12. l. V. ö. a mi «körmenet»-eink ilyszerű cnevezését: ezek is a körrel vannak kapcsolatban.

⁴ U. i. 12. l. V. ö. a búzaszentelést, a pogány és keresztény ambarvalliákat.

⁵ U. i. 13. l. Joachinus Joh. Maderus «de coronis nuptiarum (Helmstädt 1668) Der Pope nimbt des Breutigams recht, der Braut linke Hand in seine beiden Hände, fragt sie dreimal ob sie einander haben und sich woll mit einander begeben wollen? Wenn sie das Ja Wort gegeben, führt er sie in einem Creis herum und singet den 128. Psalm, welchen sie als tantzend stückweis nachsingen. Nach dem Tantze setzet er ihnen schöne Kränze aufs Haupt. Ez a koronázás» és körbejárás még mai napig is divik a görögkeleti egyházban — a Balkán-államokban.

⁶ U. i. 20. l.

⁷ U. i. 61. l.

⁸ U. i. 63. l.

⁹ U. i. 13. l.

¹⁰ ταινία, στέφανος βαφνης (borostyán). U. i. 8. l.

tusz.¹ Nagy varázserő van a cserfában, mert igen erős növésű, hatalmas törzsű. A növényekben levő életerőt túlvilági befolyásnak tulajdonították. Ezért ezen erő, mely benne van a növényben, isteni erő. Ezért a növény tiszteltnak tárgya. Az életerőt jelképező isteni erőt tisztelték bennük. Lelkes lényeknek tekintették a növényeket. A zöldelő galy képviseli az életerőt, ezért használták különböző szertartásoknál, pl. a conviviumoknál, mert ezek is a régi időkben vallásos szertartások voltak.² Ilyen erő van a fagyöngyben; legyőzi a démonokat.³ A zöldelő ág üdvöt, boldogságot, szerencsét hoz.⁴ A búzakoszorú a termékenység erejét⁵ képviseli (aratási ünnepély, aratási koszorú a gazdának, földesúrnak), míg a szalmakoszorú a meddséget, a nő kényszerű özvegyiségét jelenti, vagy azon nőt jelzi, aki kérését visszatartotta és elhagyatottságban él.⁶ A mirtusz Vénusznak van szentelve, a menyasszony koronája varázsló erővel bír: *a démonokat tartja távol.*⁷ A mirtusz, mint menyasszonyi koszorú, napjainkig dívik, mint a diadalmas szüzességnek jelvénye. Az özvegy nők nem hordanak koszorút.⁸ Nálunk, Magyarországon a szalmakoszorú még a XVII-ik században is a házassága előtt megesett, vagy feslett életet élt menyasszony fejdíszje volt. Ilyen szalmából készült menyasszonyi koszorú kényszerű viseléséből azután az illetőknek közbecsülésére s ebből kifolyólag jogképességükre is következtettek. Segédesküvői képességük ellen emeltek kifogást ez alapon, mely kifogásnak az eljáró bíróságok helyt is adtak, minek következménye pervesztésig is volt.⁹ Mindazon szertartásoknál alkalmazták

¹ U. i. 24. l. V. ö. a bárkaszentelést *virágvasárnapján*, vagy Olaszországban a pálmaleveket, melyeket a nagyhétre halomszámra szállítanak Bordigherából Rómába. Ide lehetne számítani a «karácsony»-fákat is, ámbár ezeknek alkalmazása csak a XVII. század legelejétől igazolható.

² Köchlin: 45. l.

³ V. ö. az angol-amerikai máig divó szokást a fagyöngy használatában karácsonykor a fenyőfa helyett.

⁴ Köchlin 25—26. l. V. ö. a négylevelű lóherével még mai napig is kapcsolatos hitet, hogy ez a megtalálónak, hordozójának szerencsét hoz — vagy a bal szerencsét távol tartja.

⁵ V. ö. az arató-búzakoszorúkat, melyeket az aratók a földesúrnak ünnepiesen szoktak átnyújtani az aratás végén még mai napig is. A csűrbe felakasztott búzakoszorú a régiek hite szerint átviszi a termőerőt a földbe — távoltartja a daemonokat.

⁶ Köchlin 28. l.

⁷ U. i. 62. l.

⁸ U. i. 68. l.

⁹ Hatalmaskodási per 1632-ből, mely a turóczi megyei bíróság előtt folyt le. A három hatalmaskodási eset közül az első egy bírólág visszaitélt és végrehajtásilag visszaadott ingatlanok jogtalan visszafoglalása, a második ezen ingatlanon termett szénának jogtalan lekaszálltatása, a harmadik az ott termett gabonának jobbágyok és szolgák által történt learatásával és a terményeknek bevitelével nemes ember részéről, nemes ember ellen követtetett el.

A panaszlott nemes mint felbújtó szerepel, jobbágyai voltak a közvetlen

a régiek a zöldelő galyat, amelyeknél varázserőre volt szükség, mert a galynak életereje eredményezi annak varázsló erejét a gonosz szellemek, a démonok ellen. Ezért helyeztek koszorúkat az elhaltaknak sírjára is. A zöldelő galyban, levélben levő élet- és varázserő, mely sacrális jellegű, hozta kapcsolatba az egyes különfajú galyat, ágat, lombot bizonyos istenségekkel. Ezért szentelték a tölgyet Jupiternek, a babért Apollónak, a mirtuszt, mint említettük, Vénusznak. A repkény különösen alkalmas volt varázsszerű kötelék létesítésére. Az olajág a kedvesség, a gyöngédség jelvénye.¹ A babért erős illata avatja az isteni erőt kifejező fává. De nemcsak az egész növényben van varázserő, hanem az olajbogyó nedvében, az olajban is van bővülő erő. Leöntötték, bekenték vele az isteni tisztelre szánt dolgokat.²

Mivel minden fölszentelt dolognak tisztának kellett lennie, tiszta az is, aki a koronát viseli.³ Innen van, hogy azok, akik az áldozatot bemutatják, a papok is koronát viselnek.⁴ A koro-

tettek. A tényálladékot a bíróság bírói szemle, okmányok és tanúvallomások által állapította meg. A bizonyítási eljárás eredménye alapján a bíróság felbujtó tettet a hatalmaskodási díjban kétszer, egyenként 100 forintban marasztalta el. A hatalmaskodás közvetlen tettesei, az alantosok és szolgák pedig a nemes ellenében elkövetett hatalmaskodás vádjá folytán arra köteleztettek, hogy magukat tisztító esküvel, három-három eskütárral mentesítsék. Ha ez nekik sikerül, úgy felmentetnek. Ha pedig nem, 40 frtnyi vérdíjban marasztaltatnak el felperes javára. A panaszlott nemes által fizetendő hatalmaskodási díj felerészben panaszlónak, felerészben a bíróságnak jut. A pernek egyéb, perjogilag igen érdekes részleteitől eltekintve, itt csak azt említjük fel, hogy az ítélet a megyei Sedriához felebbeztetvén, ott panaszló egy, a terhelt tisztázása érdekében szerepelt segédesküvő nőnek jó hírnevét, közbecsülését vette tagadásba és ez alapon ennek esküjét kérte elvetni, ami által az illető közvetlen tettesnek tisztázása — vétségi keresetről (Delictsklage) lévén szó — sikerülnekin tekinthető nem lévén, őt vérdíjában kérte elmarasztaltatni. Ezen felperesi kérelem folytán panaszlott a becsületsértés következményeinek terhe alatt követelte a valóság bizonyítását (probatio veritatis) az iránt, hogy a jelzett segédesküvő tényleg a jó hírnév, a közbecsülés hiányában szenved. A bíróság megengedvén a valóság bizonyítását, felperes erre hat tanúval igazolta állítását: «praenominatam Sophiam Polonka esse copulatam in templo Sancti Petri, hic in Thurócz, sub corona stramina tamquam suspectam et infamam personam ob quod cassatur (semmiségi ok) eiusdem Juramentum» (segédesküvői képtelensége az infamis personának; az ő esküje lett volna hivatva a főesküvőnek tisztességét megerősíteni, őt tisztításában támogatni, de mert ő maga nem tisztességes, a tisztító eskü nem sikerült, — az semmis) et penes Anna Rajtova penes quam iuravit convincitur in florenos quadraginta Soli actori cedendos.» Az okmány hátlapján: «Litterarum Adiudicatoriarum Pro parte nob. Stephano David actoris contra Egregium Andream David ut incattum emanatarum Pro Domino Incatto Par. (Gyűjteményemben. Vétel. Kende S. Wien.)

¹ Köchlin i. m. 27. l.

² U. i. 33. l.   ³ U. i. 30. l.   ⁴ U. i. 39. l. «Nec vero templa tantum et simulacra a deorum sed et homines ipsi sacrificantes et omnia quae ad sacrificia adhibebantur coronis erant ornati.» U. i. 41. l.: «eadem de causa — sacerdotes coronas gestabant».

nák tehát szent kötelékek, melyek által az emberek magukat az Isteneknek kötötték le s ezáltal mintegy kényszeríthetni vélték az isteneket, hogy kéréseiket teljesítsék.¹ A rómaiaknál a háborúból diadalmasan bevonuló hadvezérek babérkoszorút használtak. Azon triumfátorok ellenben, kik nem voltak csatában s csak polgári érdemeket szereztek, olajágból font koszorút viseltek. Azon hadvezér pedig, ki nem ütközetben győzte le az ellenséget, mirtuszkoszorút tett a fejére.² A görögöknél a megkoszorúzás vallásos fel fogásból ered, ez a pythiai, az olympiai, nemeai és az isthmosi játékokból vehető ki.³ Ezek eleinte a halálukat lelt hősök ünnepei voltak, később az istenek tiszteletére tartattak. A hősök ünnepei bizonyos mondákkal vannak kapcsolatban, melyekből kivethető, hogy ezek a hősök vadállatokon, szörnyeken diadalmaskodtak. Legyőzték az oroszlánt, a sárkányt, stb., s megkoszorúzták magukat, *hogy ne árton nekik a halál démonja*. A csatában győztes azért viselte a koronát, hogy ennek varázsló erejével magát a gyilkosság szennyétől megtisztítsa⁴ s a kártékony démonokat távoltartsa.⁵ És ez képezi a pogány császári megkoronázásnak — melyből a keresztény megkoronázás kiindult — alap gondolatát. A római triumfátor-császárok is megkoszorúzva vonultak be ünnepélyesen Rómába és áldoztak az isteneknek.⁶ Ennek a megkoronázásnak tehát szintén sacrál jellege van. A babérkoszorúval való megkoszorúzás a megtisztítás vallásos cselekménye. De nemcsak a csatában meggyilkoltak lelkei től tartottak a triumfátor-imperátorok, hanem óvakodniok kellett, hogy az irigység meg ne igézze őket. Erre is alkalmas volt a babérkoszorú,⁷ melyet sokszor feláldoztak az isteneknek.⁸ Augusztus idejében végre a triumfátorok koszorúja a császárok örökös diszvéé lett; kifejezve azt, hogy a császárok *állandó* triumfátorok és *maximi pontifices*.⁹ Konstantinus császár¹⁰ — mások szerint¹¹ már Diokletian — keleti perzsa befolyás folytán diadémát viselt császári hatalmának jelvényeként. Itt van tehát az átmenet a triumfatori koszorúból a fémkoronába, mint állandó fejedelmi jelvénybe.

¹ U. o. 40. l.: coronae igitur vincula sacra vocantur, quod significare videntur homines illo sacro vinculo et semet ipsos deis obligasse et eos coegisse ne sibi potentibus deessent.

² U. o. 31—32. l.

³ U. i. 69. l.

⁴ U. i. 70. l.

⁵ U. i. 71. l.

⁶ U. i. 71. l.

⁷ U. i. 73. l.

⁸ U. i. 74. l.

⁹ U. i. 74. l.

¹⁰ Sickel: Das byzantinische Krönungsrecht bis zum X. Jh. Byzantinische Zeitschrift 7. k. 513. és 531. l.

¹¹ Gförer: Byzantinische Geschichten II. 286. l.

II. *Átmenetek a keresztény korszakba.*

A római imperator koronájának a triumfátor koronájával való összefüggéséből (t. i. hogy a korona az örökös győzedelmeskedőt és a pontifex maximust jelentette) kétféle emlék maradt meg, illetve ment át a későbbi a középkori keresztény királyságba, illetve császárságba. Az egyik a triumfátor és a victoriosissimus cím, melyet a magyar királyok is díszjelzőként használtak. A másik az Augustus, semper Augustus-féle jelzés, melyet a német-római szentbirodalmi császár használt. Nálunk az Árpád-korszakban a királyokat nevezik el «leggyőzelmesebbeknek». A király victoriosissimus;¹ de használják ezen kifejezést a királyok elődjeikről,² de maguk is a nominatióban³ elődjeiket,⁴ sőt önmagukat is triumfátoroknak mondják.⁵ A német-római szent birodalmi császárság idejében pedig II. Ottótól, III. Ottónak császárrá koronáztatása óta a császárok a nominatióban mindig a semper Augustus-féle jelzöt használták⁶ és ha a magyar király római szent birodalmi császár is volt, a nominatióban a magyar királyi cím előtt mindig ott szerepelt a «divina favente clementia electus romanorum imperator semper Augustus»-féle jelzés.⁷ Ezen jelzés eredete szintén a pogány római imperátorok idejébe nyúlik vissza. A triumfátor-imperátor babérkoszorújának meg volt a fent kifejezett sacrál jelentősége. Maga a császár szenteltetett fel. Szentnek jelölték, amit az «augustus» jelző fejez ki. Ezt a díszjelzöt Octavius vette fel, utána pedig minden római császár használta.⁸ A triumfátor victoriosissimus-féle jelzés a magyar király címében, a semper Augustus-féle megjelölés a római szent birodalmi császári címben egyesülnek a római imperátor triumfátor és Augustus-féle jelzésből; egyesülnek a triumfátor koronájának sacrál jelentőségéből, a pontifex maximus állandóságából. A koronával, diadémával ékesített imperátor, 'augustus — felszentelt. Átment ezen felszentelés a keresztény fejedelmi világba,

¹ Pld. Fehér C. D. II. 94. : «regnante vero serenissimo et victoriosissimo Rege Bela secundo» 1138. vagy 144. l. : «Victoriosissimo Geyza — gubernante» 1157.

² Fehér C. D. II. 175. l. : «ego Stephanus Dei gracia rex Hungariae filius victoriosissimi regis Geiche» 1166.

³ Fehér C. D. II. 161. l. «Couso (Géza) Dei gratia Ungarie etc. rex gloriosissimus nec non victoriosissimus» 1161.

⁴ Fehér C. D. II. 175. l. «ego Stephanus Dei gratia Rex Hungariae sublimis et triumphatoris Geysae regis filius.»

⁵ Fehér Cod. D. II. 170. l. «quod ego Stephanus Dei gratia sublimis et triumphator Hungarorum Rex». 1165.

⁶ Schröder, Deutsche Rechtsg. 465. l.

⁷ Lásd a sok Habsburg korabeli okmányt, privilegiumot, armalist stb.

⁸ Weber, Weltgeschichte IV. 3. l.

amennyiben a keresztény korona is sacrál jellegű. De keresztény értelemben, nem úgy, hogy maga a babér életereje foglalja büvőkörbe a megkoronázottat és a babérban benne rejlő erő tartja távol a démonokat, hanem a démonoktól az exorcismus által szabadul az olaj, mellyel történik a felkenetés, szentesítés. Ez a felkenetés magától az Istentől ered. Ezt bizza Isten szent Péterre, e helyett pedig a pápára és a püspökökre. Ezért a magyar király is a «*deo coronatus*»,¹ ezért a megkoronázott király szent és sérthetetlen, «*sacrosanctus*». A király Isten rendelkezéséből, Isten kegyelméből király.²

De azért a babérnak, olajágnak, babér-, cserfa- és olajág-koszorúnak, a lombnak, a virágnak, az olajbogyó nedvének, az olajnak jelentősége, alkalmazása sem szűnt meg mai napig sem; átmentek ezek az *egyházi és világi* közhasználatba, ha eredeti jelentőségüknek tudata el is homályosult, vagy ki is vészett. A keresztény korszak elején az egyházi írók a koszorú használatát, mint pogány szokást, rosszalították. Különösen helytelenítették a holtak megkoszorúzását,³ de azért a koszorú a keresztény sírokon és vallásos tárgyakon gyakran előfordul, mint a sátán és az ördög fölötti diadalom jelvénye.⁴ Használták az őskeresztények a menyasszonyi koszorút és a gyűrűt is.⁵ Lassanként a koronák használata egyes szentségek ordóiba is belekerül. Ezen ordókból — mikor a királyavatás szertartását ki kellett alakítani — egyes alkotó elemek belekerültek a koronázási ordókba.

Mielőtt azonban ezen kérdéssel behatóan foglalkoznánk, itt még csak egyes esetekre akarunk utalni, melyekben a cserfából, az olajágból font koszorú, a galy, a virág a pogány emlékekkel összefüggésben, még mai napig is világi használatban vannak.

Eltekintve attól a szokástól, hogy a középkorban, sőt az újkorban is — míg a tornajátékok dívtak — a győzőnek, győzelme jutalmaként koszorúkat szoktak átadni, a babér- és olajág-koszorúval a fejedelmek fejét az érmeken még ma is övezik. Ez a régi imperátor győzelmi koszorúja. A cserfa lombja a legutóbbi időkig a hadiérdem jutalma. Egyes rendjelek, melyek haditettekért adatnak, a cserfa lombjával vannak körülveve — ez a hadiékítmény.⁶ Épúgy mintahogy nemcsak a római triumfátor

¹ Rex Hungarie quicumque fuerit a Deo coronatus... Imre 1118. Török Magyarország primása II. Okl. 12. l. Fehér C. D. II. 324. l.

² «Ego Stephanus inspirante Dei gratia paterna insignitus dignitate». Fehér C. D. II. 165, vagy: U. o. II. 201. l. és számos más nominatióban.

³ Köchlin i. m. 52. l.

⁴ U. i. 60. l. ⁵ U. i. 68. l. ⁶ A katonai érdemkereszt, vaskorona és Lipót-rend eddig cserfafkoszorúval övezve adományoztattak az ellenség előtt tanúsított érdemek jutalmaként.

helyezte fejére a babérkoszorút, hanem az őt kísérő katonák is babérral megkoszorúzva vonultak be az örökvárosba.¹ S nem hadijelvény-e mai napig ünnepélyes katonai kivonulások alkalmával — még béke idejében is — a csapatok csákóján, sapkáján a cserfalomb kötelező feltűzése? Nem felvirágozva, felbokrétázva vonultak-e ki vitéz csapataink a világháború alkalmával, mikor a harctérre indultak? Nem diszítették-e fel zászlóikat virággal, lombbal és nem fognak-e a háború végével szintén virággal, lombbal feldiszitve hadvezéreik élén bevonulni? Ez a cserfalomb, galy, bokréta mint hadijelvény élő nyelven beszéli el a régmúlt idők démoni hitét, a rossz lelkeket távoltartó erőt, melynek tudata ugyan kiveszett, de mely hitnek külső formája az elmúlt, majd 2000 évnek dacára is megmaradt.

III. A koronázás a kelet-római birodalomban, Bizáncban.

A koronázási szertartás kialakulásának kezdő szálait keleten, Bizáncban kell keresnünk, mert hisz itt változik át a triumfátor babérkoszorúja diadémává, a cézári hatalom jelvényévé és itt történt meg Európában először, hogy a koronázás az egyházzal jutott kapcsolatba. Ezen kapcsolat összefügg itt az államnak az egyházzal való viszonyával. Azon viszonytal, mely a két hatalom között a kelet-római császár abszolútizmusa és a keresztény vallásnak Konstantin által államvallásá történt befogadásával kialakult. Összefügg továbbá az imperatornak azon törekvésével is, hogy — miután ő a kereszténységben belső támaszt is látott, — az egyházi szervezetben vezető szervként belépjen, hogy az egyház a császári, tehát az állami hatalomnak alárendelt szervezetévé legyen. Ezen törekvése az imperátori hatalomnak sikerrel is járt. Így keletkezett a Cesaro-Papismus.² Diocletján, Konstantin a diadémát önmaga helyezte fejére.³ Konstantin alatt a városi municipiumok aranykoronákat voltak kötelesek szolgáltatni.⁴ A társuralkodót az imperátor koronázta meg.⁵ Világi főurak is koronáztak.⁶ A császárnék fejére a császár helyezte a koronát.⁷ Az önkoronázás elvben és tényleg is a bizánci császárság egész idejében fennmaradt.⁸ A diadémá jelezte az uralkodót, az állami hatalom birtokosát.⁹ De nem azért lett ő az

¹ Köchlin i. m. 72. l. «ac primum quidem is qui triumphabat *semel ipsum* et milites qui eum comitebantur eadem de causa ramis laureis coronabat.

² V. ö. Gförer i. m. II. 292—306. l.

³ Sichel: Das byzantinische Krönungsrecht bis zum X. Jh. Byzantinische Zeitschrift VII. 516. l.

⁴ Gförer i. m. II. 292. l. ⁵ Sichel i. m. 516. l. ⁶ U. o. ⁷ U. o. 521. l.

⁸ U. o. 528. l. ⁹ U. o. 513. l.

állami hatalom viselője, mert — a mint ez az önkoronázással felváltva bekövetkezett, — az egyház koronázta őt meg, hanem ő tőle származott az egyházi koronázás, mely tulajdonkép nem volt más, mint a császári megbíztatás végrehajtása.¹ Az egyházi koronázás kezdetét pedig onnan veszi, hogy társuralkodó nem neveztetvén (450. Kr. u.), kérdésessé vált, vajjon a megválasztott Markianuson ki végezze a világi koronázást? Mivel pedig a választásnál döntőleg szerepelt egyik személy (Upar) arianus volt, a másik pedig nő, (Pulcheria), ezek közül egyik sem akart a világi koronázásra vállalkozni. De másrészt a koronázás jogát egyikük sem akarta más világi előkelőnek átengedni s midőn az önkoronázás kisegítő módját sem óhajtották ez alkalommal alkalmazni, Konstantinápoly püspökét bízták meg a koronázással. Innen indult ki egész Európában az egyházi koronázás.² Bizáncban is ez lett tulnyomóvá. A császárnék egyházi koronázása ritkább volt. Ezeknek a diadémát túlnyomólag az imperátorok helyezték a fejükre.³ A koronázásnak helye sem volt eleinte a templom. Nagyon különböző helyeken tartották a koronázást.⁴ Bizáncban az egyházi koronázás eleinte nem állott másból, mint a patriarchának imájából, melyet valószínűleg akkor mondott el, midőn a koronát az imperátor fejére helyezte. Az egyházi élet intenzivitása folytán ezen ima lassanként szokásos alkotó részévé lett a koronázás ünnepe. A koronázási cselekményt ez az ima már most megelőzte, kieszközölné az Isten kegyelmét a megkoronázandó részére. A koronázási jelvények pedig az oltárra helyezve benedikáltattak. Az imák szövege szorosan meg volt határozva, a patriarcha ezekhez kötve volt. Saját belátása szerint beszédet vagy intést nem intézhetett a megkoronázandóhoz. A megkoronázandónak teljesen passzív, hallgatag szerepe volt. A ritus a patriarchának csak egyoldalú tevékenységet biztosított.

A mint már említettük, nem kötötték helyhez a szertartást; de az ima miatt mégis valamelyik templom felé terelődött a súlypont. Csak 491-ben történt változás a patriarcha szerepében a császári koronázás szertartásánál. Ekkor a hereticus I. Anastasios került a trónra. Ezzel természetesen a patriarcha ellentétben állott. De kiegyezett vele. Az imperátor írásbeli ígéretet tett, hogy az igaz hitet nem fogja zavarni és a calcedoni zsinat határozatait tiszteletben tartandja.⁵ És itt van az eredete a «iuramentum de iustitia et pace»-nak, az egyház iránti hűség és védelem ígéretének. Az igaz-

¹ U. o. 520. l.   ² Sickel i. m. 517—518. l.   ³ U. i. 521.   ⁴ U. o.   ⁵ U. o. 522. l.

hitőség Bizáncban politikai megkívántatóság volt. Megkövetelte ezt a nép az imperátortól is. Innen van, hogy egyes esetekben az igaz hitnek vallása és az egyház védelmének ígérete a bizánci birodalomban belekerült a koronázási szertartásba. Később pedig oly állandóvá lett, hogy már fel sem említik.¹ De a patriarcha ezen ígéretet nem is a maga, illetve az egyház részére követelte, hanem az impérium részére. Ezen eskü tehát ezért közjogi természetű volt és ezért a patriarcha nem is gyakorolhatott jogot a császár kreálása körül.

Belekerült azután a patriarcha által végzett koronázási szertartásba a felkenetés is. Nem tudjuk pontosan, hogy mikor. A IX. században már feltűnik és pedig a krizmával való felkenetés.² A VIII. században még nem volt meg.³ A nyugaton azonban megtaláljuk. Itt már korábbi források szólnak a királyavatás ezen első formájáról még a koronázás nélkül. Az első forrás még a *koronázás nélküli felkenetéséről* beszél. A VII. században a nyugaton volt már királyi felkenetés.⁴

A felkenetésnek jelentőségét a keleten magyarázták is. És ezen magyarázat igen becses adatot nyújt a *koronázási ordók kialakulásának megismeréséhez*. Egyes keleti írók ugyanis a királyi felkenetést *más szentsegekkel* hozzák kapcsolatba. Ugyanazon hatást tulajdonítják ennek a királykenetésnek, mint a keresztelési felkenetésnek; t. i. a felkent fölött a sátánnak nincs hatalma (v. ö. az olajág bővülő, démonokat távoltartó hatását és erejét), az olaj mentesít a bűnöktől, megszünteti a testi és lelki gyengeséget, tehát erősít⁵ (v. ö. az utolsó kenet, a bérmálás, az olaj gyógyító hatását). Itt tehát tényleg bizonyos szentségi elemekkel van dolgunk, melyekből a koronázási rítus kialakul. *De megvolt a felkenetésnek biblikus értelmezése is*. Újabb kifejezése azon meggyőződésnek, hogy Isten választja ki az uralkodót. Innen van az, hogy az imperátor az Isten felkentje.⁶ Így nálunk

¹ U. o. 523. l.

² U. o. 547. l.

³ U. o. 548. l.

⁴ V. ö. Martène: *De antiquis ecclesiae ritybus* (Antwerpeni kiadás) II. 213, 214. l. és Philipps *Kirchenrecht* III. 69. l.

⁵ Germanos Patriarcha, welcher die *Wirkung des Öles* bei dem Herrscher der *bei der Taufe dem Täufling gleichstellte* und erklärte, dass der Teufel keine Macht über solche Gesalbte habe... Polyeuktos... *liess das Öl in beiden Fällen dasselbe* (die Tilgung der Sünden) thun... *Sacramentarium Gelasianum* S. 70.: befreit das Öl den König von körperlicher und geistiger Schwäche. Sichel i. m. 549. l. Franz: *Die kirchlichen Benedictionen* I. k. Die Ölweihe 335. s k. és 351. l.

⁶ Sichel i. m. 524. és 548. l. hivatkozással Samuel VIII. 22. IX. 16. XII. 3. 5. XVI. 1. 12. Knobel: *Die Bücher Exodus und Leviticus* 3. kiadás 1897. 358 s k. 506. s köv. l.

is «a deo coronatus», «a deo unctus rex», «rex consecratus».¹ Ezen fel fogás azonban inkább a nyugati római egyházból indult ki, amely szerint Pippint maga az Isten kente fel. Az Isten megbizta ezzel Szent Pétert, aki pedig a pápa által végeztette a felkenetést. A koronázás — talán inkább a felkenetés folytán — belekerült az imperátor az egyházi hierarchiába is. Ámbár csak igen szerény helyre, a Zsófia templom deputátusává lett.²

A kifejtettek dacára a konstantinápolyi patriárcha nem nyerte el az imperátor megkoronázásának jogát. Az a jog megmaradt a császárnál. A koronázást az egyház csakis ennek megbizásából végezhetette. Tehát tulajdonképen a császár koronáz. Koronáznak a választók is, mert ők ezen jogot átengedik a patriárchának. Ezáltal a koronázás nem egyházi, hanem birodalmi, állami cselekmény, melyet a patriárcha csak végrehajt.³ Nálunk is tulajdonkép a nemzet, a választók koronáznak, amit a magyar közjog mai napig is tanít. De ez kezdetül fogva volt így, mert a koronázás csak a nemzeti tanács, választó párt akaratából történhetett meg, mert hisz a tiszta választás, a designáláshoz, a koronázáshoz való consensus ugyanezt fejezi ki. De maga a pápai hatalom is utal a nemzet koronázási jogára,⁴ amiből világos, hogy a király-koronázás nálunk is a nemzet akaratából indul. A koronázó főpap ezen szempontból a nemzet megbizottja.

Tehát dacára annak, hogy Byzancban volt koronázás, ez, mint államcselekmény az egyháztól független maradt. A koronázás itt az állam és egyház viszonyánál fogva a közjogba sem tartozott, ezen kívül állott.

IV. A keresztény koronázás a nyugaton.

A nyugati koronázásokra az ókori alapokból kiindult keleti koronázások hatottak főleg. Magának a koronának használata pedig keleti eredetű, ámbár ennek nyugati gyökerei önállóan is fellelhetők egyes más szentségi ordókban. Az Egbert-féle ordó még nem ismer koronát, hanem galeumot.⁵ Wamba, Ervik királyok a góthoknál, az angolszászok, a skótok királyai csak felkenettek, épúgy Pippin is. De Nagy Károly 800-ban a pápa által nemcsak felkenett, de meg is koronáztatott, a Pippin-féle védelmi ígéretet meg-

¹ Fehér C. D. I. 428.

² Sickel i. m. 524. l.

U. i. 525—526.

⁴ Fehér C. D. II. 453. «coronatio ab universitate celebrata».

⁵ Marténe i. m. (Antw. kiadás) II. 214.

újította, mely a fent kifejtettek alapján különbözött a keleti egyházban divott császári eskütől, amennyiben a király fogadalma által tulajdonképen Szent Péter szolgálatba lépett. A megkoronázott császár azonban a nyugaton szintén az egyházi hierarchiával jutott kapcsolatba, amennyiben a Szent Péter templom klerikusává lett.¹ Azt lehet tehát mondani, hogy a nyugati császárkoronázás utánzata volt a keleti császárkoronázásnak. Egyben azonban mégis különbözött attól. A nyugati királyavatásnak ugyanis súlypontja az egyházi felkenetésben volt, míg a bizánci birodalomban a kelet-római császári emlékekhez fűződven (triumfatori korona, diadéma, önkoronázás), magán a koronázáson volt a súlypont. A kettő azután, mint már említettük, előbb a nyugaton egyesült. Kifejtettük, hogy a keleten később jutott a koronázáshoz a felkenetés. Sikkkel szerint ugyanis a felkenetés Bizancban a VIII. század elején 733-ban sem volt szokásos.² Reiske szerint pedig a VIII. században nagy Károly császárrá koronáztatásakor sem divott még e felkenetés Bizancban.³ Amiből következik, hogy a felkenetés nyugati és nem keleti eredetű. Phocius idejében a IX. században azonban már a keleten is meg volt. — Nyugaton az Egbert-féle angolszász ordóból, — mely szent Bonifácnak 750-ben Pippinen végzett felkenése alkalmával előképül is szolgálhatott — a király fejének olajjal való leöntése állapítható meg.⁴ Ezen leöntés V. Richárd idejében is meg volt még Angliában.⁵ A leöntés után következik a felkenetés. Nagy Károly meg egész testén, tetőtől-talpig kenetett fel.⁶ A felkenetésre vonatkozó emlékeink tehát a nyugaton messzebb időkre, a góth, angol-szász időre mennek vissza. Ott látjuk azon elemeket a koronázásnál a felkenetés után, melyek a későbbi korban elhomályosodva nyerne alkalmazást az ordókban. Tisztán látunk még olyanokat, melyek más szentségek ordóiból erednek. Ott szerepel a korona helyett a galeum, mely megfelel a krismalének,⁷ ott szerepel még a pannum lineum és a pileus desuper, azután következik a koronázás egyhuzamban utána,³ úgy hogy a történeti adatok alapján a koronázási ordóknak egyes szentségek ordóiból való összetételes kialakulását főleg a nyugatra kell helyez-

¹ Sickel i. m. 529. l.

² U. o. 548. l.

³ Theophanesből következtet 548. l.

⁴ Marténe II. 214.

⁵ U. o. 214. l. «infundens oleum super caput».

⁶ Sickel: i. h. 548. l.

⁷ Marténe, Egbert ordója. Antw. kiadás. II. 214. l.

⁸ Richard ordója u. o. II. 215. l.

nünk, ha a keresztségnél a fejnek olajjal való leöntése, az egész testnek olajjal való bekenése nem is innen ered, hanem ennek első nyomai a keletre vezetnek és keleti írók emelik is ki a keresztségi és királyi felkenetés hatásának ugyanazonosságát.¹ Másrészt, ha tényleg Bizáncban is volt az első egyházra bizott koronázás, az első hitvallás (az igaz hit békességére és az egyház védelmére tett ígéret) — ennek alapgondolata az Egbert-féle ordóban annak a *primum mandatum regis ad populum*-féle szövegében,² tehát a nyugaton is — igaz, pár száz évvel később — ki van fejezve. A másik két Egbert-féle *mandatum* pedig az alkotmányos eskü csiráit tartalmazza. Kiemelve lévén ott egyrészt a népnek szóló törvényes rend betartására vonatkozó királyi akarat, másrészt a bírák méltányos ítélkezésre vonatkozó királyi meghagyás.³ Amíg tehát a koronázásnak az egyházra bizása Bizáncban keletkezett, annak részletesebb ordóbeli kialakulása a szentségek ordóinak részeiből és annak alkotmányjogi elemei a nyugatra teendő.

V. A koronázás más ordóbeli alkotó részei.

Hogy a koronázási rend kialakulásának befejezésében a püspök-szentelés ordójához hasonló, azt már mások bővebben fejtegették. A királyi hatalom jelvényeinek átadása igen régi, már Egbert ordójában is előfordul (*sceptrum baculum*, majd a különös jelentőségű *galeum*, a korona helyett).⁴ Mi ezen helyen ezen részekkel nem foglalkozunk, hanem a koronázási ordók kialakulásának más szentségbeli részeit tárgyaljuk. Amint fentebb láttuk, a pogány világ meggyőződése szerint a babérnak, a myrtusznak, a cserfalombnak, az olajágnak és az olajbogyó nedvének, az olajnak, a koszorúnak, az infuláknak meg volt a maguk sacrál, démonokat, elhaltak lelkeit elűző hatása. Ezen hatás miatt használták ezeket az Istentiszteleteknél, a gyülekezeteknél, háborúban, házasságkötésnél és egyéb életviszonyok között. És pedig részben a gyülekezetek helyeinek, a személyek, Istentiszteletre szánt tárgyak köralakban történt körüljárásával, részint személyeknek megkoszorúzásával is. A körülzárás által

¹ Sickel m. f. 549. l.

² Marténe De ant. Eccl. rytibus Lib. II. Cap. X. Antw. kiadás 215. l. Ordo I. Ex mss. Ponsificalibus Egberti Eboracensis archiepiscopi ex Anglicano monasterii Gemneticensis annorum 900. *Primum mandatum regis ad populum hic videre potes: Rectitudo Regis est noviter ordinati et in solium sublimati haec tria praecepta populo christiano sibi subdito precipere: in primis ut ecclesia Dei et omnis populus christianus veram pacem servent in omni tempore.*

³ U. i. «alia: Aliud est ut rapacitates et omnes iniquitates omnibus gradibus interdicat. Tertium est ut in omnibus judiciis aequitatem et misericordiam praecipiat».

⁴ Marténe: i. m. (Antw. kiadás) II. 214. l.

keletkezett kör, büvkör. A megkoronázott személy feje, körül-
 övezéssel, szintén büvkörrel véttetett körül, ép úgy, mint az infulát
 viselő papé is, ezáltal a démoni hatalom ereje ellen mentesítettet.
 Ezen mentesítésnek kiindulása pedig a zöldelő növényekben rejlő
 isteni erő, mely büvös erő bizonyos növényeknek különös saját-
 sága. Utaltunk rá, hogy a triumfátor babérkoszorújából miként
 fejlődik ki a diadéma, fémkorona, mint az imperátori hatalomnak
 jelvénye. Érintettük, hogy miként használtatott keleten a diadéma
 a császárok világi és egyházi koronázásánál, miként került a koro-
 názás a keresztény világba, dacára annak, hogy az egyház eleinte
 állást foglalt a koszorúk használata ellen. A keresztény világban,
 annak biblikus és a szentírásan alapuló hátterénél fogva is, a
 zöldelő olajág termékének, a bogó nedvének, az olajnak jelen-
 tősége eleinte benedictióval, de exorcismus nélkül, később exorcis-
 mussal és benedictióval domborodott ki. Keresztény felfogás sze-
 rint azonban nem az olajágban benne levő erő bénítja meg a
 démonok erejét, hanem a benedictió, később a démonok kiűzése
 után foganatosított benedictió adja meg az olajnak a maga hatását.
 A koszorúk, a koronák pedig kiszorulnak a maguk eredeti jelentő-
 ségükből, kiemelkedik pusztán az olajbogyó nedvének, az olajnak
 keresztényiesített jelentősége és a pogányvilág növénykultuszából —
 ha így akarjuk röviden jelezni — csak a bárka és a pálma ágának
 jelentősége és a búzaszentelés maradt meg az olajjal együtt vallásos
 jelentőségű kapcsolatban. Habár a koszorúk már nem *egyhatású*
 sacramentális jellegűek az olajjal, de a fejnek befedése, mely nem-
 csak koszorúkkal, koronával történik, de velamennel, velummal,
 pannummal, lineummal, cappával, pileussal is, régi pogány eredetre
 emlékeztetve, egyes szentségek ordóinak keresztény jelentőségű
 alkotórészeivé lesznek. A királykoronázásnál pedig a koronák a fel-
 kenetés mellett — amint ezt az első nyugati királyavatások is
 mutatják, melyek koronázás nélkül történtek — másodjelentő-
 ségükké válnak és a királyavatás lényegét képező felkenetéshez —
 bizánci példára is — más szentségek ordóiból kerülnek bele a koro-
 názási ordókba. A keresztény világ átvette a szentírás alapján az ola-
 joknak szertartási használatát (kereszttség, bérmálás, egyházi rend,
 püspökké avatás, királykoronázás, utolsó kenet). Átment ide a
 koszorúk, koronák használata (neofiták, házaspárok, királyok és
 királynéké) és az infulák használata is (főpapoké). Persze nem a
 régi pogány felfogásból indult jelentőséggel, hanem csak az ere-
 detre emlékeztetve — a szentírás alapján — keresztény felfogással
 és ezen felfogásból eredő hatással.

Bennünket ezen helyen elsősorban a felkenetés érdekel, mert ez volt a nyugaton előbb a benedictióval együtt a kizárólagos, mai napig pedig az egyház felfogása szerint az egyházi királyavatásnak legfontosabb alkotó eleme. Úgy hogy azt lehet állítani, hogy a nyugaton a felkenetésből indult ki az egész királyi koronázás szer- tartása.

Lássuk tehát, hol kell keresnünk a felkenetésnek koronázási ordóbeli gyökereit.

A kiindulás nem lehetett más, — mert a koronázásnál egy hata- lomnak Isten által történt átruházásáról, megszenteléséről, (sacro- sanctus) erősítésről, a démoni hatalomnak távortartásáról¹ volt szó, — hogy a hatalom átruházásának módját és eszközét onnan vegyék át, ahol ezen mód és eszköz más célokat szolgáló szabályokban már megvolt. Tehát a koronázó szabályt megelőző más szentségi ordókból. Ezeknek súlypontja² pedig többé-kevésbé az olajjal való *felkenetésen* nyugodott, vagy a felkenetés legalább is lényeges kiegészítő része volt a szent cselekménynek.³ A tulaj- donképeni kiindulás azonban, mint látni fogjuk, a bérmálási felkenetésben keresendő. Ha pedig megfigyeljük azt, hogy a kereszténység sacramentális ordóiban előforduló egyes lénye- ges alkotó részek keresztényi felfogásba átalakítva, a keresz- ténység előtti korszaknak miféle talajából indultak ki, az ordóbeli alkotó részek pedig mikép töltötték be a koronázási ordókat: látni fogjuk azt is, hogy a sacramentális ordórészek közvetítésével a koronázási ordók egyes részei, főleg a felkenetés és koronázás, mikép függenek össze a régi pogány koronázás körüli felfogással. Persze a felkenetés keresztényi jellegének megfelel a koronázásnak keresztényi jellege is. Ami a felkenetést illeti, tudjuk, hogy az egyház az embert alig megszületése után a víz és felkenetés által már bölcsőjében fogadja hívének (fidelis),⁴ megtisztítja az eredendő bűntől, kíséri őt az olajjal tovább is életében. A felkenetéssel meg- erősíti⁵ áldás mellett. Az olajjal adja meg a papi, a chrismával a püspöki hatalmat,⁶ a szent olajjal avat királyt és királynét és a szent kenettel kíséri hívét utolsó órájáig. Ezzel ad erőt, vigaszt a halálküzdelem nehéz óráiban.⁷ De a katolikus egyház is utal az

¹ V. ö. Germanus Patriarcha és Polyektos fent idézett kijelentéseit és a Sacra- Gelasianum idézett helyét Sickelnél 549. l.

² Pld. az utolsó kenet, *de különösen a bérmálás*, talán a püspökavatás is.

³ A keresztelésnél a víz mellett, a presbyter-szentelésnél a benedictio mellett.

⁴ Kereszténynek nevezték már a catechument is az első századokban.

⁵ Bérmálás — királyavatás.

⁶ Egyházi rend. ⁷ Utolsó kenet.

olajat, a chrismát termő növény erejére, az olajbogyót termelő zöld fára (életfa), ennek a szentírásan alapuló gyógyító erejére.¹ Utal a chrismára, mint a szárazfa kérgének «jó illatú könnyére» (v. ö. az erős illatú növények démont üző erejét a pogány világban) a *szerecsse veszőjének* izzadmányára.² A pogány felfogás szerint a zöldelő növényekben, az olajban isteni életerő rejlik. Ezen erő hárítja el a démonokat. Összefüggésbe hozza mindezeket az egyház is a démonokkal, a sátán befolyásával és az ezek elleni védelemmel, amennyiben legalább bizonyos idő óta az olajok felszentelése előtt — ami által megszületik bennük üdvhozó hatásuk — s exorcismussal bénítja meg a démonok erejét.³ Tisztító, a gonosz befolyást távartó ereje a szent olajoknak tehát az exorcismus után véghezvitt felszenteléssel létesül. De az olajok használata előtt több esetben az exorcismust, tehát a démonok kiűzését a felkenendőn,⁴ sőt a lakásán is, melyben a felkenendő tartózkodik, alkalmazza.⁵

Ezekből láthatni az alapgondolat azonosságát. A szent olajoknak erősítő, gonoszt távartó hatályuk van. Létre jönnek az isteni erő által teremtetett zöldelő fa bogyójából. Az enyhe olaj, az illatos balzsam erősítő, gyógyító, démonokat és a sátánt távartó ereje keresztény felfogás szerint azonban nem a fában önmagában rejlik

¹ Pont. Rom. (Brüssel) III. 513. l. De officio in feria quarta Coenae Domini . . . «in hanc pinguedinem Olivae, quam de *virido ligno* producere dignatus es ad *refectionem mentis et corporis*».

² U. o. 517. l. «hanc *odiferam* sicci cortycis lacrimam (quae felices virgae (Wünschelruthe!) profluendo sudorem).

³ U. o. 512. Oleum infirmorum: Exorciso te immundissime Spiritus omnisque incursio sathanae et omne fantasma» 519. l. Chrisma: «Exorciso te creatura olei — ut omnis virtus adversarii omnis exercitus diaboli, omnis incursio Sathanae — eradicetur et effugietur a te». 523. l.: Chatechumenok olaja ép így. Adolf Franz: Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter II. 515. Die alte Kirche hat mit voller Einmüthigkeit der Überzeugung Ausdruck gegeben, dass die Daemonen von den Menschen Besitz ergreifen können.

⁴ A keresztelésnél a III. század óta. (V. ö. Franz i. m. II. 530. l.) Az utolsó kenet feladásakor a felkenetés előtt.

⁵ A lakásra nézve: Egy XIV. század végebeli ordó szerint az oleum infirmorum feladásakor a pap a beteg elé lépve, a ház és lakóiért mondott ima után ennek folytatásaként a daemonok kiűzését és a békeangyalok megjelenését kéri — tehát tulajdonképi formula hiányzik. A beteg azonban formális exorcismus megy végbe. Ordo ad unguendum infirmum . . . ad locum ubi iacet infirmus sacerdos intrans dicat: Pax huic domui R.: et omnibus habitantibus in ea. Deinde stans ante aegrotum dicat: Adjutorium nostrum in nomine Domini. R.: qui fecit coelum et terram. Oremus. Oratio: Introeat Domine Jesu Christe domum hanc eterna felicitas etc. (*Affugiat ex hoc loco accessus daemonum et sint angeli pacis.*) (Ezen rész a Rit. Strigonienseből hiányzik.) Ezután következik a ház és lakóinak benedíciója, a betegnek meghintése, a confiteor, absolutio és a beteg végzett exorcismus a kézfeltétellel minden szenteknek segítségül hívásával, azután az unctio — ad lumbos is. (Codex-gyűjteményben — vétel. Gilhofer u. Ranschburg. Wien.)

erőből indul, mint ahogy ezt a pogányok hitték, hanem csak akkor létesül ezen erő, ha az olajok benedicáltatnak és későbbi meggyőződés szerint, ha belőlük egyúttal a gonosz szellem is kiűzetik. Az olajok tehát csak a püspöki, nagycsütörtökön történt fölszentelés által hatályosak.

Utalás van azonban a benedicálandó olajoknál azoknak a zöldelő fából, a száraz fakéregből való eredetére, a balsamnak illatára, melyek mind olyan tulajdonságok, melyeknek a pogány világban már önmagukban vagy a növényekkel kapcsolatban megvolt démoni üző erejük. Itt van tehát az alapgondolatnak jelzett azonossága. Ezen gondolat azonossága annál szorosabb, minél közelebb áll időben a keresztény felfogás a pogány világ felfogásához. Így a legrégebbi keresztény meggyőződés szerint, mely a III. században fennállott, a megszentelt olaj már önmagában mentesíti a bűntől, űzi ki a gonosz szellemet.¹ A különbség itt csakis a keresztény jellegű benedictióban van. A benedictio az exorcismussal az ordókban csak a IX. században kapcsolódik össze.² De a virágoknak, galyaknak individuális démoni üző erejére is van még bizonyos utalás a X. század előtti szertartási könyvekben. Ezeknek egyik fejezete «De exorcismo florum et frondium»-ról szól.³ Ami tehát nem más, mint a zöldelő ágakban, a növényekben önmagukban rejlő démoni üző ereje, keresztényiesített alakban kifejezve. Minthogy pedig az ókori démoni üző erőt képviselő termékek köre, a lomb, a galy stb. a keresztény világban az olajra szorítkozik (V. ö. még a bárkaszentelést és ambarvallist), ennek az olajnak t. i. gyógyító hatására a szentírás is utal,⁴ — a benedicálás ordókban az olajszentelésről van szó, az olajnak három fajáról, melyek azonban a betegek olajának eredeti egységéből indulnak. Igen régi alluzió az is, hogy a legrégebbi formulákban, de még a mostaniakban is, nemcsak az olajra, mint a zöldelő fa gyümölcsének nedvére történik hivatkozás, hanem a zöldelő fa gyümölcsére magára, az *olajbogyóra* is.⁵ Mindezek tehát a régi pogány felfogással összefüggő elemeket tüntetik föl, melyek a szentíráson nyugvó alap-

¹ Franz: Die kirchl. Benedictionen I. 336.

² U. o. 342. l.

³ Münchener kézirat tartalomjegyzéke: «De exorcismo florum vel frondium.» Waitz: Formeln der deutschen König und der römischen Kaiserkrönungen von XI—XII. Jh. Abh. der göttinger Ges. der Wissenschaften 1873. 18 köt. 13. l.

⁴ Szent Márk 6. 12. 13. Jakab ap. 5, 14, 15.

⁵ Franz: Die kirchl. Benedictionen im Mittelalter. I. 339. «in hac pinquedine olei (2. jegyzet: varians — *olivae*) quam de *viridi ligno* producere dignatus es ad refectiorem mentis et corporis.

pal keresztényesítve, az exorcismussal kapcsolatba hozva, az olajoknak mai hatályát létesítették. Az exorcismus pedig a szent Ágoston-féle hagyományon alapszik,¹ az itt használt formuláknak zsidó és pogány eredetét pedig az egyházi írók elismerik.²

A legrégebbi olajszentelési formulákban is van már utalás a király fölkenetésére.³ Ez különben biblikus eredetű.⁴ A királyavatási ordókban a fölkenetés a nyugaton tűnik föl először, ámbár, amint kimutattuk, van benne régi hellén és római vonatkozás is. Tagadhatatlan azonban, hogy az utóbbi vonatkozások az antik világgal inkább a koronázás továbbfejlődésében nyilatkoznak meg, a diadéma használatában ugyanis, melyből az eredetileg benne rejlő démontávoltató erő Bizanzban szorult ki, jobban mondva, a koronának keresztény használata folytán abból hallgatólag kimult olyan lépésben, ahogy a koronázási cselekmény súlypontja a fölkenetésre jutott, és előbb a nyugaton, azután a keleten is a fölkenetés és koronázás egymás mellé kerültek.

Amint már említettük, a fölkenetésnek nyugati legrégebbi emléke 672-ből való, a nyugati góth Wamba és Ervik királyok fölkenetését örökíti meg. Innen ment át a fölkenetés a spanyol királyok felavatási szertartásába is. A VIII. századbéli angol-szász és scót királyok⁵ felavatásának módját, a fölkenetést a scót eredetű szent Bonifác hozta át Frankoniába, amidőn Zachariás pápa felhatalmazása folytán a Karoling-Pippinen 750-ben végezte először a fölkenetést.⁶ 754-ben István pápa a fölkenetést Pippinen megismételte.⁷ Mint látni fogjuk, ezen fölkenetés tulajdonkép bérmálás volt egyházi szempontból. Politikai szempontból azonban ennél sokkal több. Ezzel jutott a frank királyság a római egyházzal kapcsolatba.⁸

¹ Franz i. m. II. 521. l.

² Franz i. m. II. 529. l.

³ Franz i. m. I. 239... sit omni ungenti... tutamentum corporis, anime et spiritus... unde unxisti sacerdotes, reges, profetas etc.

⁴ I. Regum 10. Ex. 9. 10. V. ö. Franz i. m. 339.

⁵ Phillips Kirchenrecht III/1. 69. l. citálja a toledói zsinat határozatait is.

⁶ Annales Regni Francorum (Annales Laurissenses majores) post editionem Pertzii: Fridericus Kurze 8. l. «DCCL Pippinus secundum morem Francorum (*paizsraemelés*) electus est ad regem et unctus per manum sanctae memoriae Bonifacii Archiepiscopi.

⁷ U. i. 12. l. DCCLIII. Supradictus apostolicus Stephanus Pippinum unctione sancta in regem (*ez királyavatás bérmálás* formájában) et cum eo unxit duos filios eius domnum Carolum et Carlmannum in regibus. U. o. 13. l. Annales qui dicuntur Einhardi (754) Stephanus papa postquam a rege Pippino ecclesiae Romanae defensionis firmitatem accepit ipsum sacra unctione ad regiae dignitatis honorem consecravit et cum eo duos filios Carolum et Carlmannum.

⁸ Caspar Erich: Pippin und die römische Kirche. 13., 14. l.

A szárazföldi germánoknál tehát nem volt koronázás, csak fölkenetés. A régi merowing-frank királyoknak díszbe a hosszú hajviselet volt,¹ nem a korona.² A góth királyok azonban a régi hellen-római szokásra emlékeztetőleg — ők a *pileati-rendjéből* kerültek ki — tiarát, fejövet, diadémát és koronát viseltek. Ez a korona: «Kinehelm» azonban talán inkább a galeumnak felel meg, mint a koronának.³ Csak később a Karolingok idejében a Frank-birodalomban kerül a korona a lándzsához, a sceptrumhoz, az előbbi királyi jelvényekhez. Mikor? az nem bizonyos. De Nagy Károly császárrá koronázásakor már volt korona. Ezután királyfelavatás fölkenéssel és koronázással csak 911-ben ment végbe I. Conrádon. Előbbről erre nincs adat.⁴ A Fürstök jelvénye a kalap,⁵ melyet néha egy fonal, egy koszorú övezett.⁶ Ez is hellen-római rokonságra utal. A fonal a germán jog szerint is, épúgy a rómaiaknál és görögöknél olyan kört alakított, melyen áttörni nem lehetett. Ebben germánjogi felfogás szerint is bővülő varázserő lappang.⁷ A szabadság bannja alatt áll. Germán meggyőződés szerint a selyemfonallal körülvett terület is biztosítva volt minden erőszak ellen.⁸ A rómaiaknál a pileus, a járom alóli felszabadulás jelvénye,⁹ ami egyenlő a terhes úri (tehát idegen, v. ö. démoni) hatalom alóli mentesítéssel.

A felkenetés által a világi hatalom megszenteltetett, úgy hogy a királyavatást tágabb értelemben vett szentségnek, sacramentumnak nevezték,¹⁰ anélkül azonban, hogy úgy mint a keleten, ezt nyolcadik szentségnek ismerték volna el.¹¹

Tény, hogy az egyházi királykoronázási szertartás akkor, amidőn ez teljesen ki van alakulva, a püspöki felszenteléshez hasonló. Erre utalt már Haller és utána Phillips is.¹² Nálunk legutóbb Mihályfi

¹ Grimm Deutsche Rechtsalterthümer I. 331. I. 4. pont. Merwing = crinitus. U. o. 332. I. *) jegyzet.

² U. o. 334. I. 5. pont.

³ U. o.

⁴ Stutz: Der Erzbischof von Mainz und die deutsche Königswahl. 11. I.

⁵ Grimm. D. R. Alth. 335. I.

⁶ Grimm i. h. Ducalis pileus circumdatus *serto* vel *circulo*.

⁷ Grimm R. A. 253. I.

⁸ U. o. 252. I. A «bann»-ak sacráljellege innen is kiderül, nemcsak a nemzetgyűlési — a papok által végzett «hegen»-ből.

⁹ U. o. 152. I.

¹⁰ Phillips G. Kirchenrecht III./1. 68. I. a «sacramentum»-féle elnevezésre idézi: Petrus Bles-Epist. 10. ad G. Capellanum — panaszt a sicíliai király ellen, ki közvetlen felkenetése után az egyház ellen vétett. «Virtus equidem consecrationis ab huiusmodi violentiis eum utinam temperasset: magna est enim hujus efficatia sacramenti.»

¹¹ U. o. II. §. 84. 247. I.

¹² III/1. 67. I. Ő itt Müllert is idézi.

Ákos vont igen érdekes párhuzamot rektori királyhódoló beszédében a püspökké szentelés és a koronázás között.¹

A «Sacramentum»-féle elnevezést a királyi koronázás azért viseli joggal, mert amint látni fogjuk, több olyan elemből állott össze, mely elemeket a keresztény egyház egyes szentségek ordóiból vett át és ilykép alakította ki a koronázási szertartást. Végbefejezésében — és ez igen természetes — a legfőbb egyházi hatalomnak, a püspököknek átruházási módjához lett leghasonlóbb a kialakított koronázási ordó. Hiszen az Istentől származó legfőbb világi hatalom átruházására vonatkozó ordót kellett létesíteni, melynek typusa már megvolt a legfőbb egyházi hatalom átruházásának ordójában. Ebben pedig szerepel a hatalmi jelvényeknek átadása is.

A súlypont azonban azon elemek közül, melyekből a királyavatási eljárás ki is indul, a felkenetésen van. Az olajjal, mint a zöldelő fa bogyójának nedvével történik a fölkenetés, mely olaj a régi IX. század előtti ordók szerint felszentelve, exorcismus nélkül is magában hordja az erősítő, a gonosz szellemet távoltartó erőt épűgy, aminthogy ez a keresztelésnél végzett fölkenetésnél is megvan. A hatás ugyanaz, mint a régi triumfátori koronának hatása egymagában, önönmagától a benne rejlő erőnél fogva. Hasonlók a triumfátori koronának hatásai ott a fölkenetés hatásához itt. A zöldelő ágnak hatása annak termékében nyilvánul csak meg. Azonban a koronáknak is megmarad a maguk régi felfogásra emlékeztető jelentőségük. Ezeknek régi jelentősége azonban keresztényesítve idővel elhomályosodott — de még az egyéb rythusbeli, előbb létezett, de megszűnt koronázásoknak emléke is eltűnt, midőn a koronázás már csak a királyavatási szertartásban maradt meg, de azt a kialakult koronázási ordók megőrizték.

A királyfelavatásnál alkalmazott *felkenetés és koronázás* a keresztény egyháznak egyes szentségek feladási régi szertartásaiban is szerepel. Ezt a következőkből láthatjuk.

A régi *keresztelési* ordókban megvan a felkenetés, a *fejnek befödése és a koronázás*. Ugyanigy szerepel a legrégebb királyavatási ordókban is a fej leöntése, a *fej befödése* és a *galeum*. A régi házasságkötési szertartásban pedig megvan a *fejnek befödése és a koronázás*.

Lássuk a felkenetést.

A Pontificale romanum szerint a király felkenetik a *chatechu-*

¹ A magyar királykoronázás jelentősége. Ünnepi beszéd a budapesti kir. magyar tudományegyetem diszkozgyűlésén 1917 január 22-én. Mondotta dr. Mihályfi Ákos Rector magnificus.

menok olajával jobb alsókarján, kézcsuklóján, könyökhajlásán és *inter scapulas*, a vállapockák között, a hátán.

A keresztelendő, illetve a régi ordók szerint a chatechumenok közé felveendő a kereszt jelével való ellátás, a kézfeltétel, exorcismus, exsufflatio, az immissio salis után *szintűgy, mint a király, a chatechumenok olajával kenetik fel*, de csak mellén és *ad scapulas*, itt úgy, mint a király,¹ de kétszer, *úgy mint kétszer történik a királynak az unctio előtti benedicálása*, a püspököké meg háromszor.² Barics Albert 1790-ben megjelent munkájában állítja, hogy a király csak jobbik mellén és hátközén, a királyné pedig csak vállán és hátközén kenetik fel,³ ami teljesen megfelelne a chatechumenek felkenetésének. De ha el is tekintünk a Barics-féle állítástól és a Pontificale romanum ordóját nézzük, mely szerint a királykenetés testének több helyén történik, ehhez hasonlót más régi keresztelési ordókban is találunk.⁴ A felkenetések hatályában is találkozunk kereszténység előtti emlékeztetésekkel — a démonokat távoltartó erővel.

Így a vállapockák felkenetése a chatechumeneknél jelzi, hogy a felkent az Istennek ajánlva, *a sátán erejének álljon ellent*, hogy legyen erős a jó cselekedetek gyakorlásában és Krisztus kegyelme lakozzék szívében.⁵ De jelenti a vállnak felkenetése az isteni szolgaság jármának felvételét is.⁶ A keresztelendőt mai napig a jelzett módon kenik fel.⁷ *De a keleti egyházban hajdan a keresztelésnél*

¹ Marténe : De ant. eccl. rytibus (1-ső kiadás). 1/1. Art. VI. De chatechumenis quo ritu instituerentur 35. l. XV. Post salis gustationem Isidorus ponit unctionem chatechumeni de qua Magnus Senonensis episcopus in suo Baptismo tractatu manuscripto: ungitur vero pectus, ut signo Crucis Christi excludatur sathanæ introitus et paretur ingressus Christo Domino Item *scapulae signantur* ut undique templum Dei dicatum ob omnis sathanæ impedimento muniatur. *Iterum hoc signatur in pectoris et scapulae unctione, ut eis firmitas sit et honorum operum perseverantia.* 121. l. XII. Sed in ordine Baptismi Severi Patriarchæ Alexandrini *duplex* in baptisandis praescribitur unctio.

² Mihályffy i. m. 11. l.

³ A magyar királyok és királynék koronáztatásuknak inneplése. 39. és 64. l.

⁴ Marténe i. m. 1/1. 31. l. Homlok, szem, fül, orr, mell, váll és szájon való felkenetés a kölni 1536-ik évi zsinat rendelkezése szerint. De más ilyféle szabályok is voltak.

⁵ Lásd az 1-ső jegyzetet. ép így Art. XIII. De ritibus qui baptismum ipsum immediate praecedebant 120. l. Unctio in pectore et inter scapulas oleo exorcisato, cum abrenunciant sathanæ et operibus eius ac pompis eius (Leidrads epist. de Baptismo Cap. 2.) quod ideo fieri arbitramus ut *habitalaculum* cordis ante et retro signetur, quo signo diabolus actor perfidie pellatur et Christus largitor — ingrediatur (ibidem).

⁶ Marténe i. h. 1/1. 31. l. Scapulae quoque ut suscipiat jugum servitutis Dei juxta Christi praeceptum «Tollite iugum meum super vos».

⁷ Rit. Strig. 1858. 10. l.

az egész testnek tetőtől talpig való felkenetése volt szokásban,¹ épúgy, mint Nagy Károlyt is így kenték fel császárrá való koronázása alkalmával.² Régi angolszász királyavatási rend szerint a király fejét öntötték le olajjal, épúgy angol ordó szerint is. Azután a fején, mellén és karjain kenték fel.³ A fejnek olajjal leöntése — figyelemmel a chatechumenok fentjelzett felkenetésének a sátán erejét elűző hatályára — élénken emlékeztet a fejnek a pogány világban az olajágból font koszorúval való övezésére, mely a démonokat távol tartja. A presbyter szentelésnél — hogy még egy szentség ordójának tartalmával hasonlitsuk össze a királykenetést — szintén a chatechumenok olajával történik a felkenetés és pedig a kezekén.⁴ A királyfölszentelésnél pedig a jobbkez csuklóján, a jobb alsó karon és a jobbkar könyökhajlásán. A király mellén való fölkenetéskor elmondandó orációban és benedikcióban az olajjal fölkenetésnek a sziv belsejébe ható erőre is történik utalás,⁵ ami a régi keresztelési ordókban, a mell és ad scapulas mint a habitaculum cordis fölkenetése hatályának felel meg: a gonosz szellem távoltartása és az Üdvözítő belépése.⁶ A királyá-kenetés további orációjában van utalás egyrészt a fölkenetés biblikus hátterére, másrészt a királyi kötelességeknek, terheknek a király vállaira nehezedő súlyára, ami a mellköznek a chatechumenoknál történt fölkenetésére is utal, t. i. annak a föntiekben érintett jelentőségére. Azután van utalás az orációban a király vitézségére, az egyház és a hit védelmére, ami talán a jobbkez, kar, stb. fölkenetésével függ össze.⁷

A nyugati királykenetés kiindulására és legősibb eredetére nézve azonban a *bérmálás* szentsége ad legbiztosabb támpontot. Azt lehet mondani, hogy a *legelső király-kenetés* — legalább egyházilag — tulajdonképp *bérmálás volt*.

István pápa ugyanis 755-től fogva az általa 754-ben felkent

¹ Marténe I/1. 121. (mindig az első kiadás — ha az antwerpeni nincs jelezve). XI. Graeci — verum non pectus tantum et scapulas ungebant, *sed totum prorsus corpus a vertice ad pedes* (S. Cyrillus in Chatechesi et mystagogica) «Deinde vero jam ex uti exoreisato oleo a summis capillis ad infimos usque pedes peruncti estis...»

² Sickel: Byzantinisches Krönungsrecht bis zum X. Jh. Byzantinische Zeitschrift. 7. k. 548. l.

³ Marténe i. m. Antwerpeni kiadás. II. 214. l. Ordo I. «hic verget oleum cum cornu super caput ipsius». Egb. Ordója U. o. 214. Ordo II. Coronatio Richardi regis Angliae: «Deinde — Archiepiscopus infundens oleum sanctum super caput eius unxit eum in regem in tribus locis, in capite, in pecore et in brachiis.

⁴ Pont. Rom. Brüsseli kiadás. I. 63. l.

⁵ «Usque ad interiora cordis tui penetrare faciat». Pont. Rom. I. 207. l.

⁶ Lásd a 25. old. 1-ső jegyzetét.

⁷ Pont. Rom. I. 208. «Constituere Domine Principatum super humerum ejus ut sit fortis — Ecclesiae tuae sanctae et fidei Christianae defensor.

Pippint leveleiben «*spiritalis* (így) *compater*»-nek címezi. Hogy a St.-Denisben végbement felkenetés nem lehetett kapcsolatban Pippinnek és feleségének, de még fiainak megkeresztelésével sem, — mert hiszen már ezek is akkor az első gyermekkoron túl voltak — mai nap már eldöntött kérdésnek tekintendő.

A «*compaternitas*» azonban nemcsak a keresztelés által, hanem a bérmálás, a «*sacramentum chrismatis*» által is létesül. A pápa a mondott alkalommal nemcsak Pippint, de feleségét és két fiát is felkenete. Ez utóbbiakkal szemben — legalább addig, míg Pippin élt — ezen felkenetés tisztán egyházi jelentőségű lehetett csak. Pippinnel szemben azonban a felkenetésnek más jelentősége is volt. A pápa és Pippin között létesült védelmi frigynek megerősítésére szolgált. A felkenetés által keletkezett szellemi rokonság — a «*compaternitas*» ezen esetben politikai jelentőségű kötelékké vált.¹ Ilyféle háttérrel előfordultak a későbbi időkben is politikai frigykötések. Pl. nálunk Hunyady Jánost még mint erdélyi vajdát és Ulászló király hadseregének főkapitányát Thomasovics István boszniai király, Ulászló király iránti hűségének biztosítékeként, Jézusban testvérré fogadja.²

Békeegyezségeket a szerződő felek sokszor gyermekeik eljegyzésével erősítették meg, tehát természetes sógorság, rokonság jövőbeli létesítésével.³ Lehetséges, hogy midőn ilyféle biztosítások egyes esetekben nem voltak létrehozhatók, ezek pótlására alkalmazták a szellemi rokonságot — a szellemi köteléket. Ezeket szem előtt tartva, mert a felkenetés létesítette a szellemi rokonságot, mely a pápa, később az egyház és a világi hatalom közötti kapcsot, *frigyet* juttatta kifejezésre, frigyek biztosítására azonban eredetileg ott, ahol ez lehetséges volt, testvérré fogadást, természetes sógorságot és rokonságot alkalmaztak, — a pápa által alkalmazott bérmálási felkenetés is ennek pótlására szolgált és ezen bérmálási felkenetésből indult a király-kenetés: — az utóbbinak világi jelentőségének eredete tulajdonképp a frigykötésnél alkalmazott (szoros családi és egyéb) *kötélékek* létesítésének eszközeiben keresendő. Midőn azután később a koronázás egyházi jelentősége mellett annak alkotmányjogi jelentősége kiemelkedik, a koronázás a maga egészében, az alkotmány-

¹ Caspar Erich: Pippin und die Römische Kirche 39—40. l.

² Ipsumque Dominum Joannem Voivodam adoptamus et assumimus, sine fraude et dolo in verum sincerum et perfectum fidelem amicum et fratrem in Domino Jhesu. Fehér. Cod. Dipl. Genus Joannis Corvini de Hunyad. 69. l.

³ U. o. 151. l. György rác despota eljegyzí unokáját, Cillei Ulrik leányát, Erzsébetet, Hunyadi János kormányzó fiának, Mátyásnak. Ezen kívül például még IV. Béla, Béla herceget eljegyzí Kunikundának a cseh békekötés erősségére stb.

jogi elemekkel együtt, megint csak *frigykötést* jelent, a király és nemzet frigykötését, mely szerződéses alapon áll.

A bérmálási felkenetésre utal különben nálunk Hartwik is, midőn mondja, hogy Szent István *koronázása alkalmával a szent chrismával* kenetett fel,¹ másrészt a későbbi bérmálási formulákban gyakori és most is fennálló «*gratia septiformis spiritus*»² fordulat legelőször frank területen figyelhető meg.³

A mondottakból világos, hogy Pippinnek St.-Denisben történt király-kenetése egyházilag tulajdonkép bérmálási felkenetés volt, mely chrismával történt, amire nálunk Hartwik is utal — lévén a bérmálás olaja a chrisma.⁴

A király-kenetésnek a bérmálási felkenetésből való eredetét igazolja még a megbérmáltkak régebben divott homlokátkötése, a vittával való befödése is.⁵ Ugyanez a legrégebb angol-szász király-kenetéseknél is megtörtént, — Galeummal. A Richárd angol királyféle felavatásnál pedig megszentelt vászonnal, kalappal, — de már koronával is.

Ezekből a bérmálási vittáknak a koronába átfejlődését tisztán láthatni.

Ezen átfejlődést a keresztelési vittákból, chrismálékból és a házasságkötési fejbefödésekből, velumból később szintén látni fogjuk.

A királyavatásnak másik fontos alkotó eleme a koronának a király fejére tétele — tehát maga a megkoronáztatás. Ennek a cselekménynek pogánykori jelentőségét már többször emeltük ki. A koronának démont elűző hatálya volt. Dacára annak, hogy a kereszténység első idejeiben az egyházi irók a koszorúknak használatát korholták, azok mégis átkerültek a keresztény használatba is. Sőt a fejnek befödése, a koronázás csakhamar egyes szentségek ordóiba is belekerül. Ahonnan nagyon közel áll azon következtetés, hogy a nyugaton akkor, a midőn a fölkenetés lett súlypontjává a királyavatásnak, a koronázás is ordóbeli alapokon csatlakozott a fölkenetéshez és egészítette ki a királyavatás szertartását, *illetve, hogy a felkenetésből vált le külön a koronázás, a felkenetési cselekmény szerves egységéből.*

Amint már jeleztük, a keresztény régi szentségi ordókban a fejnek befödése és a koronázás a keresztelésnél és a házasságkötésnél fordul elő.

¹ «Unctione chrismali perunctus» Fontes Dom. Mátyás Flórián I. 45. l.

² Pont. Rom. Brüsseli kiadás, 1735. I. 3. l. Oratio : emite in eos Septiformem Spiritum tuum sanctum paraclitum.

Caspar Erich. i. m. 40. l. 1-ső jegyzet.

⁴ Pont. Rom. i. h. 4. l.   ⁵ U. i. 2. l.

A kereszteleésnél szerepel a mysticum velamen és a cappa (most: «accipe vestem candidam»), a házasságkötésnél a velum super nubentes expensum (maradványa a menyasszonyi fátyol) és ezeken kívül úgy a kereszteleésnél, mint a házasságkötésnél a koronának fejretétele.

A kereszteleésnél használatos mysticum velamen, mellyel az unctio, más ordók szerint a megkereszteleés, illetve a chrysmával felkenetes¹ után fedetett be a megkereszteleetnek feje — épúgy, mint a királykoronázásnál is az unctio és kardfelkötés után tételik a király fejére a korona² — összefügg a vestis candidával, melybe a megkereszteleet felöltöztették.

A velumen helyett azonban használatos volt a cappa, galea is a kereszteleésnél (lásd az Egbert-féle királykenetési ordót, melyben az unctio után nem koronát, hanem galeumot tesznek a király fejére), mely cappát, galeát chrysmalénak neveztek.³ A cappa tulajdonképen vállköpeny, a galea azonban sisak (v. ö. Kinchelm), tehát fejfödő. De a cappa is csuklyában (capucium) végződött, miáltal a fej mintegy mitrával födött be, mely mitra vörös fonállal fűzetik össze.

Eltekintve a zsinegnek, filumnak régi, ókori jelentőségétől, ez a vörös fonal pogány dán emlékekhez fűződik. Ott ugyanis a vitez férfiak sisakjukat, fejfödőjuket erősítés és védelem céljából (sich fest machen) vörös selyemfonallal övezték. A fonalnak fentebb jelzett germán jelentősége miatt ennek itt is bővölő, varázsló jelentőséget kell tulajdonítanunk.⁵

A vörös fonal, mint keresztényiesített jelvény, a chrysmalén már jobban érvényesül kereszt alakjában, mely a cappára varratott fel.⁶ De a candida vestis végére alkalmazott csuklyának vagy vittának (infula!) a koronába való átfejlődését is igazolják a források, amennyiben kiemelik, hogy a candida vestis végén lévő vörös

¹ Marténe (első kiadás) I/1. 140. l.

² Pont. Rom. I. 207—212. l.

³ Marténe (első kiadás) I/1. Art. XV. De ritibus baptismum ipsum subsequenti- bus: Mysticum velamen 139—140. l. Magnam cum veste candida affinitatem habet mysticum velamen quod baptisatorum capiti statim post unctionem imponebatur, alii cappam galeam, chrysmale appellat.

⁴ U. i. Anonymus Turonensis: «Induitur deinde chrysmali Neophytus, scilicet alba veste, quae instar cappae lineae Capucium habet, quo caput quasi quadam mitra operitur et filo rubeo supersuitur.

⁵ Grimm D. R. A. I. 253. «... denn auch in den dänischen Volksliedern binden die Helden um sich fest zu machen rothe Seidenfäden um ihre Helme.»

⁶ Marténe (első kiadás) I/1. 140. l. Joannes Landspergius: «Hodie in multis Germaniae et Italiae episcopatibus Infantes dum e sacro fonte leventur parva primum interula induuntur, cui annexum capucium est monastici cuculli schemate in ipsoque crucis signum assutum est».

vitta (lásd előbb a vörös fonalat!) korona formájában alkalmaztatott. Még pedig oly megokolással, hogy a királyok királya által ujonnan születtek, mint az Isten birodalmának örökös társai, méltán viselik a királyi méltóság jelvényét.¹ De le is válik a candida vestisről, cappáról annak koronaformájú vittája. Tehát a korona. Ez előbb kiegészítő része a cappának. Most önállóvá lesz. A velamen mysticum mellett már most külön alkalmaztatik a keresztelésnél. Különösen a keleten, Äthiopiában. A velamen mysticum alkalmazása mellett, ettől elválasztottan, a papok a neophytákat az oltár felé emelve megkoszorúzzák.² A felkenetéssel tehát kapcsolatos a velamen mysticum, ezzel összefügg a cappa, a vele összekapcsolt és vörös fonallal körülvelt capucium, a galea, a vitta, mely korona formájára készül, majd megmarad a velamen (most candida vestis) és leválik róla a korona, mellyel a papok megkoszorúzzák a neophytákat.³ A nyugaton persze később visszafejlődik mindez a candida vestisbe. A keresztelésnél látszik tehát a legszemlélhetőbben a felkenetés, fejbefödés és koronázás közötti összefüggés, úgy hogy a királyfelavatás teljes kifejlődésekor, midőn a felkenetéshez hozzákerül a korona, vagy mint Bizáncban a koronázáshoz a felkenetés, ezen bifurcatio épügy jelentkezik, mint a keresztelésnél a felkenetés és velamen, illetve az azzal összefüggő galea, vitta, koronás vitta és az erről lefejlődött korona.

A házasságkötésnél is alkalmaztak koronákat. Ezeknek római és későbbi jelentőségéről, a menyasszonyi koszorúkról már előbb volt szó.

Most vizsgáljuk azt, vajjon a régi házasságkötési ordókban milyen szerep jutott a koronáknak. Látni fogjuk, hogy mindkét házasulandó fél fejének befödése, megkoronáztatása egyrészt a koronáknak ókori jelentőségével mutat összefüggést — mire külön-

¹ Mabillon : Iter italicus 72 : Durandus Mimatensis episcopus liber rationalis 6. Cap. 82. — «hanc fuisse adhuc suo tempore ecclesiae Narbonensis consuetudinem ut in candida vestis baptisatorum superiori parte *rubea vitta in modum coronae* assueretur. Et certe dignum erat ut Regis regnum filii modo geniti, et regni coelestis cohaereditas effecti, regiae dignitatis symbolum prae se ferrent. Marténe I/1. 141. l.

² Marténe I/1. 140—141. l. Praeter mysticum capitis velamen nonnullisertis et coronis baptisatorum caput redimibant et elevent baptisatos ad altare eis que dant mysteria (a koszorúk mysteriuma!) et sertis coronat eos sacerdos (Severus Alexander in Ordine Baptismi). Így az Aethiopiáknál is : «coronam super capita sua de myrtho et Palma». Sct. Chrisostom : Mementote igitur quando coronam solis radiis splendidiorem in capite.

³ Ezen fejlődési menet egymásutánját nem zavarja azon körülmény, hogy miért történt a fejnek vittával, cappával befödése, hogy t. i. azzal a szent olajat védték meg bizonyos időn át a felkenetés helyén.

ben már a menyasszonyi koszorú tárgyalásánál figyelmeztettünk — másrészt azonban találunk szoros kapcsolatot a kereszteleési és házasságkötési ordók között is. *Látható lesz, hogy a koronáknak mindkét ezen szertartásbeli használata a királykoronázás ordójában nyer összehangzatos és tartós kialakulást. Itt meg is marad azután akkor, amidőn a többi szentségbeli ordókból a korona már kivész, emlékeztető maradványaként ezekben egyrészt a kereszteleésnél csupán a candida vestis, a házasságkötésnél pedig másrészt a menyasszonyi fátyol és a menyasszonyi koszorú alakjában marad meg.* A legrégebb házasságkötési ordókban előfordul azon szertartási rész, hogy mindkét házasulandót velamennel borították le, mindkét fél koronáztatott meg, hogy nemcsak a myrthus-, hanem az olajágkoszorút is használták. Megvolt a vörös fonalnak alkalmazása épúgy, mint a neophyták mitrájánál, megvolt a velum purpureum, mely megfelel a neophyták vörös vittájának, megvolt a koszorú, mely a keleten valódi fémkoronába megy át. De a velum és a korona alkalmazása körül van bizonyos megkülönböztetés az első és másodizben házasságot kötő felekkel szemben. Ezen megkülönböztetés a királynékoronázásnak szertartására is ad felvilágosítást. Még egyéb szertartási részek is adnak alkalmat arra, hogy a házasságkötési és koronázási ordókat egymással összehasonlítsuk.

Lássuk ezeket részletesebben.

A házasfelek consensusa, a megáldott gyűrűnek a menyasszony kezének ujjára illesztése, a házasfeleknek a templomba bevezetése után, a mise közben, az áldozás előtti benedictio alatt *velum purpureummal* födettek le a házasfelek és pedig úgy a vőlegény, mint a menyasszony. De csak azok, vagy az, a ki első izben köt házasságot. A bigamus, t. i. a másodizben házasságot kötő fél, nem.

A lefödésnek azonban itt már más jelentősége van, mint amilyen jelentősége volt ennek az ókori világban. Keresztényesítve a velum purpureum, mint signum pudoris szerepel. S ezért tagadták meg ezen signumot a bigamusoktól¹ épúgy, mint a koszorút is

¹ Marténe (első kiadás) I/2. De antiquis ritibus in nuptiarum celebratione adhiberi solitis (605). Velum super nubentes expensum (608). Dum cantatur benedictio, velum purpureum in signum pudoris super sponsum et sponsam expandebatur, ut docent nostri libri Rituales, innuitque St. Ambrosius Epistola 19. Cum ipsum conjugium velamine sacerdotali et benedictione sanctificari oportet (609). S. Isidorus lib. 2. De divinis officiis Cap. 19. Durandus lib. 1. cap. 9. *Porro bigami qui benedictione nuptiali carebant nec consequenter velabuntur*, tamquam qui pudorem, cuius purpureum velum indicium erat, *abiecerint*. U. i. 605—606. l. Et primum in Ecclesia Domini cum oblationibus quas offerre debent Deo per sacerdotis manum statuuntur (606), sicque demum benedictionem et velamen celeste (V. ö. apácák fátyola) suscipiunt . . . *verum tamen velamen illud non suscipit qui ad secundas nuptias migrat.*

a másodizben férjhezmenő özvegytől, vagy a házasság előtt meg-
esett vagy feslett nőtől. Erre a szalmakoszorút kényszerítették rá.

Egyes ordókban elő volt írva, hogy a házassági misén a házas-
felek a «Sanctus» után földre boruljanak, épúgy, mint a király is
az unctiót megelőző benedictió előtt földre borul.¹

A velum azonban a házasságkötési ordókban átfajldik menyne-
zetes takaróvá, palliummá, melynek négy végét tartókon fogva az
oratió alatt a házasfelek fölött lebegtették.²

Ennek a házassági velamennek nálunk Magyarországon is van
nyoma. Persze csak későbbi időre vonatkozó forrásra hivatkoz-
hatunk. Mátyás király és Beatrix házasságkötésénél szerepel ilyen.
A királyi párt velum alatt kísérik a templom chorusába.³

Tehát ami volt a neophytáknál a velamen mysticum, a cappá-
val kapcsolatos vitta, a vörösfonalas mitra és elvégre a korona —
a házasságkötésnél volt a velum purpureum, a pallium, de
melléje kerül itt is a korona. Még hozzá a fehér-vörös fonallal
körülvett olajág, a babér, az el nem romló anyagból az egyházban
örzött arany, ezüst és más fémből készült korona. Sőt még a házas-
feleknek a pap által a benedictió közben történt megkoronázása is
előfordul. I. Miklós pápa ugyanis, midőn a nyugati egyháznak
házasságkötési szokásait leírja, azon bolgár szokásra utal, hogy ott
a völegény és menyasszony a házasságkötés után arany, ezüst és
más fémből készült fejövet visel, kiemelvén, hogy a nyugatiak,
miután megáldattak és a «celestis velamen»-ben részesültek, ősi
szokás szerint megkoszorúzva hagyják el a templomot. Keleten a
házasságkötésnél használt fejövek pedig a templomban szoktak
öriztetni.⁴ Ezek a koronák (csak ilyenek lehettek, mert a virágból
font koszorúkat el nem tarthatták volna) magas, toronyalakúak

¹ Pont. Rom. I. 205. I.

² Marténe I/2. 619. Post Sanctus prosternent se in orationem extento pallio
super eos, quod teneant quatuor homines ad quatuor cornua. Ordo III. Ex msset.
pontificali monasterii Lynensis annorum 600. (Tehát XI—XII. század.) V. ö. a meny-
nyezet, baldachin, umbella mostani használatát: Mihályfi Ákos. A nyilvános isten-
tisztélet. 283. 597. I. — Némely ordó szerint a házasfelek földreborulása a templomba
bevezetés után történik. «Post haec introducuntur in ecclesiam et prosternant se
in medio ecclesiae. Marténe i. m. (Első kiadás.) I/2. 618. I.

³ Regi urbem ingredientis omnes religiosi et clerici — venerunt obviam —
Rex et Regina cum de equis descendissent, una ambo, sub uno eodem expenso et bacil-
lis gestato vcló (V. ö. Marténe I/2. 619.) deducti in templum in chorum fuerunt.
Schwantner Script. R. H. II. 145. I. Regis Hungariae Mathiae nuptiae et coronatio
reginae.

⁴ Marténe I/2. 605. Nicolaus papa I. in Responsis ad consulta Bulgarorum 3.
Morem inquit quem sancta Romana suscipit *antiquitus* et hactenus in huiusmodi
conjunctionibus tenet ecclesia, vobis monstrare studebimus. Nostrates equidem tam
mares quam foeminae non ligaturam auream vel argenteam aut ex quolibet metallo

voltak és a papok által helyeztettek a házasságok fejére. A papok tehát így a házasságokat egyenesen egyházilag megkoronázták.¹ Ezen egyházi koronázást benedictióval kötötték egybe.² Görögországban pedig a nászkoszorúk olajágakból készültek, melyeknek ágait fehér és vörös fonállal övezték körül.³ (Dán: sich fest machen!)

A házassági koronák nálunk Magyarországon is divtak. Ezekről Cosmas cseh krónikás (második folytatója) egyenesen azt állítja, hogy alkalmazásuk magyar népszokáson alapszik. A krónikás leírja IV. Béla király ifjabbik fiának, Béla hercegnek házasságkötését Prziemyzl Ottokár cseh királynak felesége révén unokahúgával, Ottó brandenburgi örgróf leányával, Kunigundával. Ezen frigy a királyok között kötött békének megerősítésére szolgált. A házasságkötés céljából a násznép nyílt mezőn találkozott. A magyarok káprázató fényt fejtettek ki. Először Béla király a cseh király sátorába ment, ott megállapították a hitbért (a forrás szerint a «dost» mi magyar jog szerint nem jelentheti a reggeli ajándékol). Azután következett a házassági mise. Mise után a fiatal hercegférj feleségének fejére aranykoronát helyezett, melyet egy magyar vitéz, miután a hercegné feje fölött kihúzott fegyverét villogtatta, ismét onnan levett.⁴

Ezen leírás a maga első részében teljesen megfelel a régi nyugati ordóknak. Ezek szerint az egyes cselekmények a következő

compositam, quando nuptialia foedera contrahunt, in capitibus deferunt. Sed post sponsalia . . . demum benedictionem et velamen caeleste suscipiunt . . . Post hec autem de ecclesia egressi Coronas in capitibus gestant quae in ecclesia ipsa sunt solitae reservari.

¹ U. i. 609. l. Acta S. Amatoris apud Bollandum «Turrita — corona frontem comprimunt» quibus ex verbis apparet coronas illas informam turris composita fuisse colligere licet ex actis ms. S. Alexii.

² U. i. Du Cange: Glossarium graecum: Coronae nuptiales quibus scilicet *inter benedictionem* nuptialem sponsus et sponsa a sacerdote donantur.

³ U. i. Du Cange: Ejusmodi coronas nuptiales *hodie ex olivae ramo candida purpureaque seta* circumdato apud Graecos vulgo componi, observat Goartius.

⁴ Böhmen im Mittelalter 1126—1282. Neue Ausgabe der Mon. Germaniae. Übersetzt von G. Grandauer. Neu bearbeitet v. W. Wattenbach. Cosmas Continuatus 3. Jahrbücher Ottokars 156—157. l. 1264. . . König Prziemysl . . . zog hierauf nach Csazlau seinem Schwager, dem Markgrafen Otto, und seiner Schwester der vielgeliebten Brandenburgerin entgegen, welche ihre Tochter mit sich brachten, die der Herr König Bela, dem Sohne des Ungarnkönigs bei Ponium (jegyzet: Die Hochzeitsfeierlichkeiten fanden auf dem Vize genannten Felde, wo die Fische in die Donau einmündet statt) . . . der König von Ungarn kam, goldene Kettchen an den Schläfen tragend — in das Zelt des Königs von Böhmen, um die Braut seines Sohnes zu sehen, und bestimmte die Morgengabe. Als er sich entfernt hatte, erschien sein Sohn Bela und setzte der ihm angetrauten Jungfrau eine goldene Krone auf, welche ihr nach der Sitte seines Volkes einer seiner Edlen, nachdem er das Schwert gezogen und es über dem Haupte der Braut geschwungen hatte, wieder abnahm.

sorrendben következnek. A templom előtti konszenzus, hitbér megállapítása, belépés a templomba, házassági mise. A krónikás szerint következők ezután a magyar népszokáson alapuló koronázás és pedig a fémkoronával, ami mindenesetre — a fentiek szerint is — a keleti házassági ordóknak felel meg.

A keresztelési és házasságkötési ordók tehát a koronázás dolgában majdnem egyformák. Ha most ezek mellé vesszük az Egbert-féle angolszász és az I. Richárd angol király-féle koronázási ordókat, ezekben is épúgy, mint a keresztelési és házassági ordókban, meg fogjuk találni a velamen, velum, pallium, cappa, galeum-féle átmeneteket, melyeknek végleges kialakulása a korona, itt a *királyi korona*. Az Egbert-féle, körülbelül VIII. századbéli ordó szerint a király feje, annak olajjal leöntése után még galeummal födetik be, «hic verget oleum cum cornu super caput ipsius... Hic omnes pontifices sumant *galeum et ponant super caput eius*».¹ A *keresztelesnél* épígy: «...*velamen... capiti statim post unctionem imponebatur, alii, cappam, galeam appellant*».² A *Richard-féle koronázási ordó szerint* pedig: «*infundans oleum sanctum super caput eius et unxit eum in regem... Deinde posuit idem Archiepiscopus super caput eius consecratum pannum lineum et pileum desuper... deinde... coronam... posuit... super caput illius*»³ — tehát már a korona. Épígy a *házasságkötésnél*: «*Sed post sponsalia... demum benedictionem et velamen celeste suscipiunt... de ecclesia egressi... coronas in capitibus gestant*».⁴ Minthogy pedig a bérmálási felkenetésből eredt, mint fent említettük, a király-kenetés és ennél is alkalmaztak vittát, a vittából, a chrismaléből pedig lett a külön korona, a nyugati királyavatás legősibb felkenetési gyökere a bérmálási vittában, a keresztelesnél alkalmazott vittában, cappában, koronás vittában, koronában és a házasságkötésnél szereplő velamenben és koronában van meg.

Eredeti szöveg: Venit rex Ungariae portans aureas mureunculas (catenae ex auro factae) iuxta tempora dependentes, paucis committantibus, videre sponsam filii sui ad tentoria regis Bohemiae, et ordinat dotem propter nuptias.

Quo recedente filius suus Bela, speciosus forma prae filiis plurimum, auditis missarum sollempniis, capiti puellae matrimonialiter sibi traditae, coronam auream, superponit, quam quidam suorum nobilium, evaginato gladio et vibrato de capite sponsae abstrahit iuxta ritum suae gentis. Pertz. Mon. Germ. Hist. Script. IX. Canonicozum Pragensium Cont. Cosmae. 187. l. Nuptiae celebratae sunt in campis qui dicuntur Vitze, ubi Fischa in Danubium. exundat, haud procul a Vindobona. U. i. 186. Palaczky II. 192. l.

¹ Marténe (Artwerpeni kiadás) II. Cap. 10. 214. l.

² U. i. 214. l.

³ U. i. 215. l.

⁴ Marténe I/2. 605. l. az I-ső Miklós pápa-féle tudósítás. L. f. 32. l. 4. jegyzet.

Látható tehát egész tisztán, hogy milyen módon alakult ki és milyen alkotó elemekből állott össze az egyházi koronázás; az pedig igen természetes, hogy ezen kialakulás befejezésében — mint-hogy a legfőbb világi hatalom átruházásának ordóját kellett megszerkeszteni — ez a legfőbb egyházi, a püspöki hatalom átruházásának ordójához lett a leghasonlóbb. Ott is, meg itt is a legfőbb hatalmi jelvények voltak átadandók. A korona azonban más egyházi ordókban is megvolt. A királyi korona kifejlődését a forrásoknak egymás mellé állításából az imént tettük szemlélhetővé.

Érdekes a görög egyházban divott azon régi szokás, mely azon nyugati szokással azonos, hogy itt a velamen purpureumot és a menyasszonyi koszorút tagadták meg a bigamustól (értsd másodízben házasulandótól), érdekes tehát, hogy a görög egyházban eleinte a másodsor házasulandókat épenséggel nem koronázták meg. De midőn a másodsor házasságot kötő felet később mégis megkoronázták, ezt rajta máskép végezték, mint az első házasságot kötő félén. *Az első ízben házasságra lépőnek ugyanis fejére tették a koronát, míg a másodízben házasságra lépettnek a koronát nem a fejére, hanem a vállára helyezték.*¹ Ezzel fejezték ki ezen félnek másodlagosságát a másik fél elsőse mögött. Ezen elsősegi és másodlagossági elv tehát a koronázás módjának különbözőségében jut kifejezésre, abban t. i., hogy különbözőleg lehet, sőt nálunk mai napig is *kell* koronázni. Értjük a király és királyné koronázási módját.

A király fején koronáztatik meg a szent koronával. A királynénak pedig csak vállát érintik ugyanezen szent koronával.

Az Árpád-házi királyok idejében a királynék — mint a hogy ezen kérdés már most elintézettnek veendő — «capiti»² és a szent koronával³ koronáztattak meg. Ez azt jelentené, hogy a királyné «socia regni»-vé lesz. Mint hitvestárs, vagy mint özvegy királyné az akkori patrimonialis felfogás szerint tényleges uralkodó társává lett volna a férjkirálynak vagy fiának, a királynak.⁴ Mint özvegy

¹ Marténe I/2. (Első kiadás) . . . in reliqua Graecia secundum ex actam disciplinam et antiquam consuetudinem bigamos non coronant. Porro cum bigami coronari caeperunt et altera pars virgo esset, *ille in capite, altera vero in humero coronabatur*. Id constat ex Theodori Studitae epistola ad Naueratium.

² Fehér, C. D. V/1. 237. . . die appositionis coronae capiti.

³ Fehér, C. D. IV/3. 501. I. reginalem Consuetudinem sacro diademate insignire.

⁴ Ily felfogás ellen az szólana, hogy például I'enena, III. András neje, ámbár a királyt Dominusnak és consorsnak nevezi, a saját birtokaiból történt adományozásoknál (villam nostram reginalem) a király utasítására és beleegyezésére utal — *accedente scitu et consensu quin etiam requisitione ipsius Domini et consortis nostri*. Fehér, C. D. VI/1. 91. I. V. ö. még u. i. 142. I. megerősíti a király VI/1. 144. I. Ez ugyan

királyné is tehát bizonyos szuverén jogkört töltött volna be. Amint azonban a királyság alkotmányosan fejlődött és a patrimoniális jelleg — pl. az ifjabb királyság megszűnésével is — a későbbi korszakban, névszerint a Habsburgok idejében megszűnt, egyedül a királynál marad meg a szuverénítés joga a maga teljességében. És jellemző, hogy az alkotmányos királyság teljes kifejlődésének idejében, 1527-től¹ fogva, beigazoltan a királyné már nem a szent koronával koronáztatott meg, hanem más koronával «capiti», a szent koronával pedig 1563-tól csak válla érintetik.² Ebből a változásból tényleg lehet a koronázásnak elsőd és másod jelentőségére következtetni. A fejen-koronázás a szuverén jogokat ruházná át, melyekben a királyné, úgy látszik, az Árpád-korszakban bizonyos mértékben részesült (koronázási eskü), midőn fejen koronáztatott. Ez összefügg a királyság patrimoniális jellegével. Midőn a királyság alkotmányos jellege teljesen ki van fejlődve, a királyné már nem fejen koronáztatik a szent koronával, ezzel csak válla érintetik. Így pedig jelzésére annak, hogy a király koronázása előbbre való, ez kizárólagosan biztosít felségjogokat, míg a királyné vállon érintése a szent koronával azt jelenti, hogy szuverén jogokban nem, de csak tiszteleti előjogokban részes.³ A királyné koronázásának módja tehát a régi házasságkötési ordókból ered.

nines mindig kifejezve. Pld. Fehér, C. D. VI/1. 240, 241, 142. I. De van ilyen is: Ego Stephanus (III.) Domini regis Geysae filius — Rex, una cum Domina Regina matre mea et principibus meis confirmo B. Dominio. Fehér C. D. II. 167. Papp Imre («A királynői hatalom az Árpádok korában») úgy hiszi, hogy a király és a királyné az Árpádok idejében a nemzet szeme előtt «egy jogi személyt jelent, a királyné ugyanazon jogokat gyakorolja, mint a király». Így formulázva a királyi hatalmat, a patrimoniális fel-fogásnak dacára sem lehet elfogadni.

¹ V. ö. Földváry Miklós: Értekezés a magyar királyné koronázások kezdetétől stb. 17. l. Baerenkopf De iure coronandarum reginarum Hung. Disquisitio 5. l.

² Baerenkopf i. m. 62. l. Földváry i. m. 19. l. V. ö. Kollányi Ferenc: A vesztprémi püspök királyné koronázási jogának története. 103. s k. l.

³ Baerenkopf a koronázásban bekövetkezett ezen változást avval magyarázza, hogy miután a királyné a szent koronáival történt koronázás által társuralkodói jogot nyertek, mint özvegyek (Majores, Seniores Reginae) is követelhetek maguknak még souverén jogokat, miáltal a király hatalmával keletkeztek bizonyos összeütközések. 9. 10. lap. A «major Regina» Erzsébet tényleg ezen «Ducatus»-a körében — «de gratia et favore» Domini Ladislai regis filii nostri — et omnium banorum suorum consensu Dominium provinciae Scypus ad nostras manus fuisse Devolutum (Fehér C. D. V/3. 38. l.) királyi birtokadományozást megerősít, birtokokat adományoz (Fehér C. D. V/2. 579. 581. l.) Fenenna, Erzsébet királyné privilegiumát megerősíti (Fehér C. D. VI/1. 162.) ingatlanoknak halál esetére adományozását jóváhagyja, fassiók előtte történnek (Fehér V/1. 228. l.).

